

ଶ୍ରୀରାମକୃତ୍ୟ

★ ଜୂନ ★

କି. ୫୦ ମସେ

୪୦

?

या अंकांत—

- १ अवधे धर्म सुपंथ
- २ एका सत्पुरुषाचा परिचय
- ३ शेवट करिं तूं गोड !
- ४ स्वामी विवेकानन्दांचे एक बोलके पत्र
- ५ कर्मयोग (लेखांक ५ वा)
- ६ लक्ष्मणरेषा
- ७ श्रीनामदेव महाराज कैळकर
- ८ थोडक्यांत रामायण व रामस्मरण
- ९ रामराज्य स्वप्न कीं सत्य ?
- १० साधकाचा आदर्श रामायतार
- ११ शिरडी-बृत्त

श्री साई वा कसु धा

मायामोहाच्या बंधनांतून आपण मोकळे ज्ञालें पाहिजे; अज्ञानरूपी काळोखांत आपण बावरत आहोत. तेथें ज्ञानरूप सूर्याचा प्रकाश पाहून तो काळोख नाहींसा करून टाकला पाहिजे. तसेच ‘हे माझें, ते माझें’ हा जो लोभ जडला आहे त्याचा समूळ नायनाट करून टाकला पाहिजे. सतत भगवंताचें मनन चितन हाच मनाला छंद जडला पाहिजे. ज्याला मोक्ष मिळवायच्या आहे व ज्याला नारायण स्वरूपाची ओळख करून घ्यायची आहे त्याने या मार्गाने जावयाचें आहे.

—श्रीसाईसचित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

वर्ष ४९ वर्षे]

जून १९७०

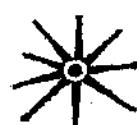
। अंक ३ रा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर

वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
मुँगे नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई १४

✽ सं पा द की य ✽

‘अवधे धरूं सुपंथ’

प्रिय वाचक —

गेल्या महिन्यांत भिवंडी, जळगांत, ठाणे, महाड वगैरे महाराष्ट्रांतील कांहीं शहरांतून जे जातीय दंगे घडून आले व त्यापायीं जी मनुष्यहानी, जाळपोळ, लुटालूट वगैरे भीषण कृत्ये घडून आलीं तीं त्या त्या ठिकाणच्याच लोकांना नव्हे तर अखिल भारतीयांना काळिमा लावणारीं व लाजेने मान खालीं घालायला लावणारीं आहेत. त्यासुळे व्याघ, सिंहादि हिंस पशुंपेक्षांही मानव-प्राणी किती कूर होऊं शकतो, याचें आजच्या सुधारलेल्या काळांत आपणास प्रत्यंतर मिळत आहे.

कांहीं महिन्यांपूर्वी अहमदाबादेत व त्या शहराच्या आसपासाच्या भागांत जातीय दंगलीचे जें उग्र स्वरूप दिसून आलें त्याचीच पुनरावृत्ति भिवंडी, जळगांव येथें घडून आलेली आहे.

या जातीय दंगली केवळ धर्मभावनेसुळे घडून येतात असें म्हणतां येत नाहीं. त्यांच्यामागे राजकीय डावपेचही असतात असें अलीकडील दंगलींतील घडामोडी पहातां वाढूं लागते.

या देशांत वास्तव्य करणारे दोन प्रमुख घटक म्हणजे हिंदु व मुसलमान हे होत. शेकडो बघांपासून भारतांतील शहरे व खेडीपाडीं यांमधून या दोन्हीं जमाती गुण्यागोविंदानें वावरत आलेल्या आहेत. त्यांनी एकमेकांशी गुण्यागोविंदानें व मित्रत्वाच्या नात्यानें रहाण्या वागण्यांतच त्यांचें कल्याण व जीवन सार्थक आहे. अनेक प्रकारच्या नात्यानी ते एकमेकांशी जखडले गेले आहेत. त्यांनी तसे वागूनच सुटका !

कधी मधी त्यांच्या सलोख्यात व मैत्रीत विष कालविलें जाते. हे अघोर कृत्य करणारे स्वार्थी हेतूने प्रेरित झालेले तिसरेच कोणी तरी असतात. त्यांना आपले हितसंबंध व स्वार्थ साधावयाचा असतो. दोन्हीं समाजांत कडब्यावृत्तीचे व अंधश्रद्ध लोक थोड्या अधिक प्रमाणांत असतातच. एकमेकांची मने एकमेकांविरुद्ध भडकवली जातात आणि त्यांतून दंगलीचा भडका उडतो !

प्रत्येक समाजांतील लोकांना आपलें शाश्वत कल्याण एकमेकांशी भांडण्यांत

न सून परस्पर सहकार्यात आहे हैं समजले पाहिजे. दंगलीमुळे केवढी हानी होते व त्यांचे पर्यवसान शेवटी कशांत होते हैं समजले पाहिजे.

परंतु तें समजत नाहीं हैं या देशाचें दुर्भाग्य आहे. तें समजावें, मानव जातीने—मग तो हिंदू असो वा मुस्लीम असो, अथवा दुसरा कोणीही असो—त्यांनी एकमेकांवर प्रेम करावें, सर्वांना जन्म देणारा, या जगांत पाठविणारा परमेश्वर एकच आहे, हिंदूंचा देव वेगळा व मुस्लीमांचा वेगळा, असा प्रकार मुळीच नाही. निरनिराळे धर्म दिसून येत असले तरी सर्व धर्मांची मूलभूत तत्त्वे एकसारखी आहेत, प्रत्येक धर्म आपआपल्या परीने श्रेष्ठ आहे. तुम्ही कोणत्याही धर्मांत जन्माला आलेले असलां, तुमचे व्यवहार, चाली रीती, भाषा वेगवेगळ्या असल्या तरी शेवटीं एकदिवस हैं जग सोडून तुम्हांला जायचे आहे ! कुठे ? त्या जन्मदात्या भगवंताच्या पदकमलांजवळ ! तो एकमेव आहे.

हिंदू असो, मुस्लिम असो, पारशी असो वा ख्रिस्ती असो. त्या सर्वांवर आधिपत्य चालविणारा त्यांच्या गुणकर्मानुसार न्यायनिवाडा, देणारा, त्यांना शासन करणारा किंवा प्रेमभावाने कवटाळणारा राजाधिराज एकच आहे.

गेल्या सहा-सातशें वर्षांपासूनचा जो इतिहास आज आपल्यापुढे आहे त्या ज्ञात इतिहासकाळापासून जर आपण अंतर्मुख होऊन पाहूं लागलें तर मधून मधून धार्मिक झगड्यांनी डोकें वर केलेलें आढळून येतें.

वर जें सांगण्यांत आलें तें गेल्या ५-६ शें वर्षांपासून या भारत देशांत जे सत्पुरुष होऊन गेले, ज्यांनी हिंदू नि मुसलमान यांच्याठार्यी भेदभाव मुळीच पाहिला नाहीं, ज्यांना त्या दोन्ही समाजातील माणसें म्हणजे आपले बांधव व आपले सगे सोयरे आहेत असें वाटलें, अशा थोर विभूतीच्या शिकवणुकीचे तें सारसर्वस्व आहे.

संत कबीर, नानक, श्रीसाईबाबा व महात्मा गांधी यांनी आपआपल्या काळांत हिंदुमुस्लीम एकमेकांशीं कसे वागतात, त्यांच्या त्या वागण्यांत आपल्या देशाचे व त्यांचेही कसे नुकसान आहे हैं जाणून त्यांनी परस्पर प्रेमाचा, ऐक्याचा व संघटनेचा संदेश जनतेला दिला—अगदी जीव तोडून, प्राणपणाने या ऐक्यासाठी ते जीवनभर झटले.

ते कोण होते ? ज्यांनी भगवंताशीं आपले सख्यत्वाचें नातें जोडलें होतें ज्यांनी भगवत्कृपा प्राप्त करून घेतली होती व प्रत्यक्ष भगवान् त्यांच्या मुखाने बोलत होता असे होते ते श्रेष्ठ सत्पुरुष !

परंतु केवळ अज्ञानासुळे अजूनही त्यानीं दिलेला ऐक्याचा संदेश उपच्छ्या घड्यावर पणी ओतल्याप्रमाणे निरुपयोगी ठरला आहे असें मोळ्या खेदानें म्हणावें लागतें !

हिंदूंची धर्मशास्त्रे वेदपुराणे भगवंतासंबंधानें बोलताना ‘एकमेवा-द्वितीयम्’—भगवंत एकच आहे. त्याच्याशी सरशी करणारा दुसरा कोणी नाही असें सांगतात. आणि कुराण शरीफ तरी दुसरे काय सांगते ? वेगळ्या भाषेत पण तेंच सांगतें; परंतु अज्ञानासुळे आम्हीं वर्षानुवर्ष त्या शिकवणुकीकडे दुर्लक्ष करीत आलों आहोत आणि असे हें किती वर्षे चालावयाचें ?

सध्यांचे हें युग किंवा हें शतक सुधारणेचें, विज्ञानप्रगतीचे आहे असे आपण समजतों; परंतु जेव्हां याच सुधारलेल्या काळांत अहमदाबाद, भिवंडी आणि जळगांव या भागांतून जे भीषण राक्षसी प्रकार घड्न आले व जे सैतानांनाही लाजेने मान खालीं घालायला लावणारे होते, ते हष्टीसमोर आले, त्यासंबंधीं आपण विचार करूं लागलों म्हणजे मानवजात सुधारली आहे, किंवा सुधारणेच्या मार्गावर आहे असे म्हणतां येईल का ?

लोकांची मने सुधारली पाहिजेत. समाजांतील गुंड-प्रवृत्ति नाहीशी झाली पाहिजे. ती जोपर्यंत नामशेष झाली नाहीं तोपर्यंत कितीही कायदे कानून केले किंवा कितीही पोलिसीबंदोबस्त केला तरी आपसांतील वैरभाबाला व त्यासुळे होणाऱ्या दंगलींनां आळा बसणार नाहीं.

या बाबतींत निराश होण्याचे सुर्दींच कारण नाहीं. या जगांत जी शाश्वत मूल्ये आहेत, जीं सर्वतोपरी सर्वांचे कल्याण साधणारीं आहेत त्यांचाच शेवटीं जय व्हायचा. गुंडगिरी ही सर्वस्व गमावून बसायला लावणारी आहे. ती आपल्या व कोणाच्याही फायद्याची नाहीं. आम्हीं एकमेकांशी प्रेमभावाने व सलोख्याने वागून एकमेकांचे कल्याण साधावयाचे आहे. ‘एकमेकां साह्य करूं। अवघे धरूं सुपंथ’ याच थोर सत्पुरुषांच्या शिकवणुकीचा शेवटीं जय व्हायचा आहे. श्रीसाईबाबांचे पुण्यस्मरण करून त्या शिकवणुकीच्या प्रसारासाठीं आपण जीवनभर झटण्याचा निर्धार करूं या.

एका सत्पुरुषाचा परिचय

लेखक—आप्पाराव

गेल्या (मे) अंकांत 'श्रीरामनामाचा महिमा' हा एका सत्पुरुषासुळे अनन्यसाधारण परिस्थितीत प्राप्त झालेल्या लेखाचा अनुवाद प्रसिद्ध करण्यांत आला होता. त्या सत्पुरुषाचा परिचय आमच्या वाचकांसाठी पुढे करून देण्यांत येत आहे.

त्यांना म्हणतात पंद्रिमलाईचे सत्पुरुष. पंद्रिमलाई हें त्यांचे जन्मगांव. तें

श्री रामस्वामी

पंद्रिमलाईचे सत्पुरुष

मदुरा जिल्ह्यांत आहे. त्यांचे पाळण्यातले नाव आहे रामस्वामी. त्यांचा जन्म चैत्र महिन्यांत भरणी नक्षत्रावर झाला. तामीळ भाषेत एक म्हण प्रचलित आहे. ज्याचा जन्म भरणी नक्षत्रावर तो धरणीवर सर्वाची मनें भासून टाकील आणि आज घडले आहे तसेच. त्यांच्या आईचे नाव अंगम्मल व बडिलांचे श्री. अरुसुगम पिले. मातेचे महिने भरत आले असतां एका साधूने भविष्य वर्तबिले होते कीं श्रीरामचंद्राचा जन्म झाला चैत्र महिन्यांत; तसाच या बालकाचा जन्म चैत्र महिन्यांत सुसुहृत्तावर होईल तो कीर्तिशाली व प्रभाव संपन्न होईल. आणि तें भविष्य अक्षरक्षः खरे ठरले,

शंख, चक्र, त्रिशूल

त्यांच्या हाताच्या तळव्यावर शंख, चक्र व त्रिशूल ही दैवी सुचिन्हे आजही स्पष्टपणे दिसतात. सुमारे दीड महिन्यापूर्वी मुंबईत त्यांचे आगमन झाल्यावेळी त्यांच्या कांही भक्तांनी ती चिन्हे पाहिली.

श्री रामचंद्राच्या जन्म उया महिन्यांत झाला, त्याच महिन्यांत या बालकाचा जन्म झाल्यामुळे त्याचें नाव रामस्वामी ठेवण्यांत आले असले तरी उया गावात त्यांचा जन्म झाला त्या पंद्रिमलाई या गावाच्या नावावरून पंद्रिमलाईचे सत्पुरुष या नावानें ते अलिकडे ओळखले जातात. परंतु सोयीच्या दृष्टीने आपण त्याना रामस्वामी या नावाने संबोधू या.

हे रामस्वामी बालपणापासून अत्यंत नम्र, दुसऱ्याच्या उपयोगी पडणारे, सज्जनाचा कैवार घेणारे व उद्धट आणि दुष्ट माणसांचा यथायोग्य समाचार घेऊन त्याना धडा शिकविणारे होते. त्यांना अन्यायी वागणे मुळीच सहन होत नसे. बालपणापासून ते सत्पुरुष कृपेला पात्र झाले होते. बालवयापासून ते नाना चमत्कार करून दाखविण्यास समर्थ झाले होते.

टेबलाच्या खणांत नागोबा

एकदा काय झालें, ते शाळेत शिक्षण घेत असतां त्यांच्या वर्गबंधूस शिक्षकांने भरपूर प्रसाद दिला. रामस्वामीना ते असह्य झालें. या गुरुजीना आपण कांहीं तरी प्रसाद देणे योग्य होईल. असें त्यांना वाटू लागले. मग त्यानी काय करावे? कांहीं वेळानें त्या शिक्षकांने आपल्या टेबलाचा खण उघडला तेव्हा एक नागोबा 'फूस' करून फडा डोळवीत असलेला त्याला आढळून आला। त्यांचेली त्यांची कशी गाळण उडाली असेल याची वाचकानी कल्पना करावी।

त्या बालवयांतही कोणाला सर्पदंश झाला असतां त्या विषापासून मुक्त करण्याचे सामर्थ्य त्याच्या ठायी वास करीत होते. त्यामुळे जवळपासचे सर्पविषाची बाधा झालेले लोक विषमुक्त होण्यासाठी त्यांच्याकडे धाव घेत असतात.

शिक्षकाची शरणागती

त्यांच्या एका शिक्षकाच्या नजरेस ही गोष्ट आली तेव्हां ते रामस्वामीना

म्हणाले, आपला अभ्यास करायचा सोङ्गन या नसत्या उठाठेवी कशाला करतोस ? कशाला आपला वेळ मोङ्गन या फंदात पडतोस ? '

"ठीक आहे"—असे म्हणून रामस्वामी आपल्या उद्योगास लागले.

त्यानंर १। २ दिवस लोटले असतील. ते शिक्षकच एकेदिवशी त्याची मनधरणी करायला आले. कशासाठी ? यांच्या पुतण्यास सर्पदंश होऊन तो तडफडत होता. रामस्वामी तत्काळ त्या शिक्षकाच्या घरी गेले आणि त्यानी त्यांच्या पुतण्यास वांचविले.

असें करण्यांत एखाद्यास शिक्षा करावी हा त्यांचा हेतू नसे. माणसाने न्यायनीतीने वागावे, कोणावरही अन्याय करू नये. अंतःकरणांत दयामाया असावी, असे त्यांना बालपणापासून वाटत असे व त्या हेतूने प्रत्येकाला योग्य मार्गावर आणण्यासाठी ते आपल्या परीने झटत असत.

पानतंबाखूची संवय मोडली.

लहानपणापासून रामस्वामीना खेळांची व पोहोण्याची फार आवड होती. ते घोड्यावर बसण्यांतही पटाईत होते. त्यानीं नाटकांतूनही कांही भूमिका केल्या आहेत. त्यांना शिकारीचाही नाद होता. लहानपणी त्यांना पानतंबाखूची संवय होती. ती सुटली कशी ? ते बस गाडीतून प्रवास करीत असता चुकून बाजूस बसलेल्या माणसाच्या अंगावर त्यांची लाल थुंकी पङ्गन त्याचे कपडे खराब झाले ! त्या दिवसापासून त्यानीं पानतंबाखू खाणे बंद केले.

आपल्या मित्रांबरोबर तिरकमठा घेऊन ते एकदां जंगलांत गेले. त्यांनी सोडलेला एक तीर हरिणाच्या पाठीत रुतून त्याचे विव्हळणे त्यानीं डोळ्यांनी पाहिले आणि ते ओकसाबोकसी रडले. त्या दिवसापासून त्यानीं अहिंसेचा धडा घेतला !

सुयोग्य सहधर्मचारिणी

वयाच्या सतराव्या वर्षी रामस्वामीचा विवाह झाला. घरांत सर्वांना त्यांचा कल कुठे आहे याची पूर्ण जाणीव होऊन चुकली होती. तरीही त्यानीं विवाह-सुखाचा, गृहस्थाश्रमाचा लाभ घ्यावा असें त्यांच्या वडिलांस व आजोबास मनापासून

वाटत असे. त्यानीं गृहस्थाश्रमाचें महत्व त्याना आपल्या परीने पटवून दिले वा त्यानीं पटवून घेतले. विवाहबद्ध व्हायला त्यांची ना नव्हती; परंतु तत्पूर्वी त्यानी एका गोष्ठीची पळी खात्री करून घेतली. कोणत्या गोष्ठीची ? माझी पत्नी खन्या अर्थानें माझी सहधर्मचारिणी झाली पाहिजे. मी अध्यात्माकडे धाव घेणारा त्याचा शोध घेणारा आहे. त्या माझ्या छंदात तिनें सहभागी व्हावे. पप्पती अम्मल (त्यांच्या पत्नीचे नाव) यांची जी निवड झाली ति सर्वपतोरी योग्यच होती, हे नंतरच्या काळांतील त्यांच्या वागणुकीवरून दिसून आले. ती खन्या अर्थानें त्यांची सहधर्मचारिणी झाली. त्यांच्या आड ती कधीही गेली नाही. उलट त्यांच्या कार्यात ती संपूर्णपणे सहकारी झाली. रामस्वार्मीचा आपल्या पत्नीवर संपूर्णपणे वरदहस्त होता. त्यांच्या कृपाप्रसादामुळे तिलाही जरूर तेव्हा आश्रयचकित करणारे चमत्कार करून दाखवितां येऊ लागले. आपल्या पतिराजावर तिची जबरदस्त श्रद्धा होती. ते तिला प्रतीं देव वाटत असत. त्यामुळे तिला दैवी शक्ति प्राप्त झाल्या होत्या. या दोघांना सतत बेचाळीस वर्षे एकमेकांच्या सहवासात नि सेवेत रहातां आले. त्यापैकी पहिली चौवीस वर्षे गृहस्थाश्रम शोभविष्यांत व त्या धन्य आश्रमांतील कर्तव्ये पार पाडण्यांत गेलीं व उरलेली वर्षे एक आदर्श शिष्या या नात्यानें गेली.

गृहस्थाश्रम हाच श्रेष्ठ

त्यांच्या गृहस्थाश्रमी जीवनांतील एक दोन घटनांचा येथे उल्लेख केल्याशिवाय रहावत नाहीं.

एखाद्याच्या हातांत दगड असले तर आपल्या पतीच्या कृपाकटाक्षानेत्यांचे खडीसाखरेचे खडे झालेले त्यांच्या पत्नीनें पाहिले होते. एके दिवशीं ती त्यांना म्हणाली, “ वाटेल त्याला तुम्ही साखर देतां मग मलाच कां बरं देत नाहीं ? ”

“ देईन की ! पण त्याचें मोळ घावं लागेल ! ”

“ किती मोळ घावं लागेल ? ”

“ सासूबाईनी तुला एकदां पांच रुपये दिले होते ना ? तेवढंच ! ”

सासूबाईने दिलेली पांच रुपयांची भेट सूनबाईने एका रेशमी थेलीत

सांभाळून ठेविली होती, ती थेली तिनें पतिराजांच्या स्वाधीन केली आणि काय आश्रय ! तिचे दोन्हीं हात साखरेनें भरून गेले !

पूज्य रामस्वामीनीं ती पांच रुपयांची थेली जशीच्या तशी जपून ठेविली आहे.

गृहस्थाश्रम श्रेष्ठ कां ?

सर्व आश्रमांत महत्त्वाचा असा जर कोणता आश्रम असेल तर तो म्हणजे गृहस्थाश्रमच होय. असें ते प्रत्येकाला सांगतात. गृहस्थाश्रमांत राहून आपल्या वाट्यास आलेली कर्तव्ये इमाने इतबाऱे पार पाडीत असतां व एकेक पायरी चढत असतां मनुष्याला आपले ध्येय गाठतां येते. या सत्पुरुषाची या आश्रमावर अत्यंत श्रद्धा आहे. त्यांना एक मुलगा व नातवंडे आहेत. एक कन्या होती ती निवर्तली.

गृहस्थाश्रमांत वावरत असतां आपली कर्तव्ये कौशल्य पूर्वक पार पाडीत असता लोकोपकारांत रत राहून माणसानें, आपले ध्येय गाठले पाहिजे. तें या आश्रमांत जितके सुलभ जाते तेवढे इतर आश्रमांत होऊ शकत नाही. इतर आश्रमांचा हा भळकम पाया आहें. या खंबीर पायावर इतर आश्रम डौळाने उभे आहेत. मानव जातीची निष्ठापूर्वक सेवा करणे, मानव जातीवर अमर्याद प्रेम करणे हे आपले कर्तव्य ओळखून प्रत्येकाने वागले पाहिजे. आत्मबोध स्व-स्वरूपाची ओळख या आश्रमाने उत्तम प्रकारे होऊ शकते.

वयाच्या तीस पस्तीसाव्या वर्षापर्यंत रामस्वामीनीं उत्तम प्रकारे वरील ध्येयास अनुसरून संसार केला. त्यानी अनेक व्यवसाय इमाने इतबाऱे हाताळले. एका रबरमळ्याची जमीनदारी त्यांच्याकडे सोपविण्यांत आली होती. त्यांनी आपल्या भागांतील पंचायतीचा कारभारही चालविला आहे.

मित्रास भंगी बनविलें

एकदां आपल्या धन्यातर्फे जमीनदारीचे उत्पन्न चौदा हजार रुपये जमा केलें, तें त्यांना मालकाच्या खजीनदारीकडे पाठवायचें होतें. तेथें जाणारा रस्ता जंगलांनीं व लुटार्क्कनीं व्यापलेला होता. अशा स्थितीत एवढी मोठी रक्कम पाठवायची कशी ? या चिंतेत असतां त्यांनी एक युक्ति अमलांत आणिली व ती यशस्वी उरली. कोणती ती युक्ति ?

त्यानीं आपल्या एका विश्वासू मित्रास भंगी बनविले. त्याच्या कमरेला चैदा हजार रुपयांचा ऐवज गुंडाळला आणि भंग्याप्रमाणे, त्याच्या डोकीकर टोपली ठेऊन त्यांना जंगलपार व्हायला लाविले ! त्याला लुटारुनी गांठले, परंतु हा भंगी ! याच्याजबळ मिळणार काय ? अशा सभजुतीने त्यानीं त्याला खुशाल जाऊ दिले !

एका जर्मन भक्ताची भेट

स्वामी रामस्वामी हे लहानपणी तामीळ शिकले. त्यांची मातृभाषा तामीळ, परंतु जगांतील कोणत्याही भाषेचा माणूस असो. त्यांला संदेश किंवा जखर तें उत्तर मिळूऱ्य शकतें. ही केवळ देवकृपा. त्यानीं कोणत्याही भाषेत उत्तराची किंवा संदेशाची अपेक्षा करावी. त्या भाषेतील तो संदेश किंवा तें उत्तर चार पांच मिनिटांत त्यांच्या हातीं पडतें !

एकदां पश्चिम जर्मनीतील एक शस्त्रक्रियानिपुण डॉक्टर शटम्ब्रैंट हे मद्रासला आले होते, स्वामीजींची कीर्ति ऐकून त्यांना भेटण्याची इच्छा त्याना झाली. त्यावेळीं ते डिंडीगळ येथील आपल्या आश्रमांत रहात होते. त्या डॉक्टर महाशयानीं अपेक्षा करतांच त्यांना जर्मन भाषेतील आपल्या हातचा संदेश त्यांना तेथल्या तेथें दिला. या घटनेचे केवढे आश्र्य वाटले असेल त्यांना !

अशा रीतीने संस्कृत, इंग्लीश, गुजराठी वगैरे विविध भाषांत ज्यांच्या त्यांच्या अपेक्षेप्रमाणे त्यानीं आपल्या इष्टदेवतेच्या कृपाप्रसादाने संदेश दिले आहेत.

अवध्या ४१५ मिनिटांत हाती पडलेल्या ‘रामनामाचा महिमा’ या लेखाचा मराठी अनुवाद साईलीलेच्या गेल्या अंकी प्रसिद्ध झालेला लेख वाचकांच्या स्मरणांत असेलच.

अनेक शक्तींचा समन्यय

या स्वामिजीच्या ठायीं ईशकृपेने अनेक आश्र्यकारक शक्तींचा एकत्र समन्य झालेला आहे. ते योगी असल्यामुळे योगिक सामर्थ्य त्यांच्याठायीं बालपणापासून वास करीत आहे. ते एखाद्या रोगावर अचूक औषध सांगू शकतात, औषधी वनस्पतींचे त्यांचे ज्ञान अनन्यसाधारण आहे, जी वनस्पती

कुठे सहसा उपलब्ध होणार नाहीं ती आपल्या योगिक सामर्थ्याच्या बळावर त्यांनी निर्माण करून दाखविली आहे. ते भविष्यवेत्तेही आहेत. याची खात्री अनेकांस अनेक परीने पटली आहे. पाण्याचा शोध लावण्यातही त्यांचा हातखंडा आहे. ही त्यांची विद्या अनेकांच्या उपयोगी पडलेली आहे. ते मंत्रतंत्र विद्येतही वाकवगार आहेत. किंती तरी असाध्य रोगावर त्यांनी औषधयोजना सांगितली आणि त्यामुळे दुर्धर व्याधीनी पिढलेले असंख्य लोक आजवर रोगमुक्त झाले आहेत.

बालपणांतील कांहीं रम्य कथा

स्वामीजीच्या बालपणांतील कांहीं रम्य व आश्र्यकारक कथा येथे नमूद करण्यासारख्या आहेत. ते पांच वर्षांचे असतां वडीलमंडळीनी त्यांना जवळच असलेल्या बालसमुद्रम् या गावीं असलेल्या सुप्रसिद्ध सुत्रह्याण्यम् अर्थात् कार्तिकेय यांच्या मंदिरांत दर्शनासाठी नेले असतां त्या देवळांतच ते भारत्यासारखे झाले व तीच त्यांची पुढे इष्ट देवता झाली.

वयाच्या आठव्या वर्षी ते एकदां गणेश मंदिराच्या आवारांत मुलांबोवर खेळत होते. इतक्यांत तेथें एक वयोवृद्ध साधू आले व त्यांनी त्यांना कुटून ती गांजा घेऊन ये म्हणून सांगितले. ते धांवताच गेले आणि गांजा घेऊन आले. साधू खूप झाले. त्यांनी रामस्वामीस तोङ उघडायला सांगितले. तोङ उघडाच त्या साधूने त्यांच्या जिभेवर थोडी विभूती टाकली व जिभेवर एका काढीने कांहीं अक्षरे लिहिली. त्याक्षणापासून त्यांना कांही सिद्धि प्राप्त झाल्या. त्यांच्या मुख्यातून आत्मज्ञानाच्या गोष्टी बाहेर पडू लागल्या आणि कशा ? अगदी सहजासहजी ! त्यांचे हात एकप्रकारच्या किमयेने भारले गेले. त्यांच्या हस्त-सर्वाने चमत्कार घडून येऊ लागले ! ते संपूर्णतया निर्भय बनले. ते उघड्या हाताने सहज सर्पाला पकडून व त्याचे वेटोळे करून गळ्यांत घालू लागले ! सर्पविष त्याना बाधेनासे झालें. ज्यांना सर्पविषाची बाधा झाली असेल त्यांना विषमुक्त करण्याचे सामर्थ्य त्यांना प्राप्त झाले !

हे पूर्वपुण्याईचे फळ

केवढी त्याची पूर्वपुण्याई ! महान् साधूची भेट होणे. त्याच्या कृपेला पात्र

होणे या सर्वसामान्य गोष्टी आहेत का ? त्यांची पुण्याई थोर म्हणूनच हा दिव्य लाभ त्यांना घडला.

याची रुग्णाति हां हां म्हणतां आसपासच्या भागात पसरली आणि विशेषतः सर्पविषाची बाधा झालेले लोक त्यांच्याकडे मोठ्या संख्येने येऊ लागले,

बालव्यापासून त्यांचें लोककल्याणाचें कार्य सुरु झाले. आपल्या संवगद्या बरोबर रस्त्याने जाता जाता त्यांनी मूठभर दगड हातांन घ्यावे व त्यांना विचारावे काय आहे सांगा !

आणि हात उघडतांच तेथें चकचकीत खडीसाखरेचे खडे दिसावे ! ती साखर मग सर्वांना वाढून त्यांनी सर्वांची तोंडे गोड करावी.

या काळातही त्यांनी अनेकांस रोगमुक्त केले. अनेकांचे अनेक प्रकारचे दुःख दूर केले आहे. ज्या वृक्षांना फळे येत नव्हती ते वृक्ष फलभारानें लवू लागले आहेत !

अनेक सिद्ध पुरुषांच्या भेटी

या नंतरच्या काळांत त्यांच्या अनेक सिद्ध पुरुषाशी भेटी गाठी झाल्या. अनेक सत्पुरुषांच्या सहवासात ते आले. सत्पुरुष सहवासाला मोठे भाग्य लागत असते. सर्वांनाच नाही होत सत्पुरुषांच्या भेटीगांठी !

कोणाकडून काहीं तर कोणाकडून काहीं, असें विविध प्रकारचे ज्ञान त्यांनी संपादन केले. आपल्या इष्टदेवतेला संपूर्णपणे प्रसन्न करून घेतली. त्यांनी काय वाटेल तें मागावें व त्या इष्टदेवतेने त्याना घावें ! आजवर असें घडत आले आहे.

सध्यां आपण शास्त्रीय जगात वावरत आहोत. भोळेपणाचे व तुम्ही म्हणाल त्यांच्यावर विस्वास ठेवण्याचे मुग आता मागे पडले आहे. प्रत्यक्ष प्रमाणाशिवाय तुमचे कौणीही मानायला तयार होणार नाहीं. अशा विचक्षण व विलक्षण जगांत आपण वावरत आहोत. चमत्कार प्रत्यक्ष अनुभवल्याशिवाय त्यांच्यापुढे मान डोलवायला आज कौणीही तयार होणार नाहीं.

स्वामीजीसारख्या सिद्ध पुरुषाला चमत्कार करून दाखविण्याची मुळीच हैस नाहीं. परंतु जनतेची देवावर, देवांच्या भक्तीवर श्रद्धा जडावी म्हणून प्रसंगोपात्त त्यांना चमत्कार करून दाखवावे लागतात,

स्वामीजींचे तत्त्वज्ञा

स्वामीजी म्हणतात—“देव अत्यंत दयालु आहे. तो तुमच्या भक्ति भावाची अपेक्षा करतो, तुम्ही सदाचरणी व्हावें ही त्याची अपेक्षा असते. निर्मळ मनानें जो त्याची भक्ति करील त्यांचे कोडकौतुक पुरविल्याशिवाय तो रहात नाहीं. तुम्ही सर्वस्वी त्याचे व्हा म्हणजे तुम्हीं मागाल तें घायला तो एका पायावर तयार आहे. मी तो भावाचा अंकिला ! जे भक्तिभावाने मला भजतात त्यांचा मी दास आहें, त्यांनी मला भक्तीच्या बळावर वाटेल तसें वाकवावें, हा प्रत्यक्ष माझा अनुभव मी सांगत आहे.”

स्वामीजी म्हणतात “वाटेल त्याची वाटेल तीं दुःखें किंवा रोग मी दूर करूं शकत नाहीं. देवकृपेचा हा प्रश्न आहे, तो माणूस देवकृपेला पात्र होणारा पाहिजे. मी कोण करणारा ? सारें कांही देव करतो, ज्याची जशी पात्रता असते, तसें त्याला बरें वाईट फळ मिळतें, यासाठीं आपण न्यायनीतीनें, धर्मानें व सदाचारानें वागण्यांस कसूर करतां कामा नये.”

“हेच पहा ना !” स्वामीजी म्हणतात—“श्रीरामचंद्र प्रभूच्या पद-स्पर्शानें एक शिला पावन झाली. त्यांचे पाय लागतांच अहिल्या निर्माण झाली ! बाकीच्या शीळा—दगड आहेत तसेच कायम राहिले ! त्यांच्यातून निर्मिती झाली नाही !”

ते म्हणतात—“मी कोणी नाहीं. माझा देव मला वेळोवेळीं प्रेरणा देतो त्याप्रमाणे मी वागतों. दुःखितांचे दुख निवारण करण्यासाठीं मी त्याची करुणा भाकतों. त्याच्या मनांत आलें तर मी मारलेल्या हांकेस ‘ओ’ मिळतो.”

जगाचे दुःख कां दूर करीत नाही ?

एकदां कांहीं वृत्तपत्रकारांनी स्वामीजींना गाठलें. ते म्हणाले, “दुःखितांचे दुःख दूर करण्याचे सामर्थ्य तुमच्याठायीं आहे मग जग आज नानादुःखांनी पीडलें आहे. तें दैन्य दुःख त्या सामर्थ्याच्या बळावर तुम्हीं कां दूर करीत नाहीं ?”

स्वामीजींनी या प्रश्नाचे ताबडतोब नि सडेतोड उत्तर दिलें.

ते म्हणाले, “बाबांनो ! देवाच्या कृपेनें व साधनेमुळे व्यक्तिमात्रांच्या वर्तमान, भूत व भविष्य यामध्ये मी प्रवेश करून कांहींना काही करूं शकतों हे

खरें असलें तरी बहुसंख्य लोकांच्या बाबतींत माझ्या त्या तुटपुंज्या सामर्थ्याचा कांहीं उपयोग होऊं शकत नाहीं. एखादा तरुण केवळ तलावांत पोहूं शकतो तसें आहे माझें. एखाद्या नदीतून पोहून जाण्याचें सामर्थ्य माझ्याठार्यीं नाहीं. महासागराचें तर बोलूंच नका ! त्यासाठीं माझे प्रयत्न चालू आहेत. त्यासाठीं मोठ्या व व्यापक प्रमाणांत साधनेची जरूरी आहे. देवदयेने त्यांत मी यश मिळवूं शकलों म्हणजे मात्र मी आपल्या प्रश्नाचें चोख उत्तर देऊं शकेन.”

देवधर्मावर श्रद्धा नसलेल्या माणसांचा सध्याच्या काळांत तरी तोय, नाहीं. अशी माणसें स्वमीजीना भेटली म्हणजे विचारतात की “काय म्हणतां ? या जगांत देव आहे ? तुम्हीं तो पाहिला आहे का ? मग आम्हाला दाखवा पाहूं ?”

देव कोणाला दिसतो ?

अशा लोकांना स्वामीजी उत्तर देतात की “तुमचे जे चर्मचक्षु आहेत त्यानी तुम्हाला देव दिसू शकणार नाहीं. त्यासाठी साधनेने दिव्य दृष्टि मिळवावी लागते. मला दाखवा देव असे म्हणतांक्षणी कोणीही देव दाखवू शकणार नाहीं ! सूर्यनारायण हे त्या भगवंताचें एक छोटेसे स्वरूप आहे, त्याच्याकडे तरी तुम्हीं पाहू शकतां का ? ज्याचें तेज अमर्याद आहे, त्या भगवंताच्या स्वरूपाकडे तुम्हीं तुमच्या साध्या डोळ्यांनी पाहूं शकणार नाही ! ”

ज्याचा कोणत्याही गोष्टीवर विश्वास नाही जो देव वगैरे सव झूट है असें मानणारा तो एकदां स्वामीजीना गांदून म्हणाला, “ तुम्ही हातचलाखी, गारुड करून दाखविण्यात वाकबगार आहांत ! कसले चमत्कार आणि कसले काय घेऊन बसलां आहांत ? हें सारें थोतांड आहे ! ”

यावर स्वामीजी म्हणाले, “ तुम्हीं काय वाटेल तें म्हणा. मी जादूटोणा हातचलाखी किंवा गारुड वगैरे कांहीं करीत नाहीं ! माणसांचें दुःख दूर व्हावें, त्यांनी सुखांत नांदावे यासाठी मी झूटतो, मी जें कांहीं करतो त्यावर मी लोकांकडून पैसे उकळीत नाहीं. कोणाकडून एका पैशाचीही मी अपेक्षा करीत नाहीं, ”

विचू चावला ग विचू चावला !

मग या क्षणी आम्हांला दाखवा ना एखादा चमत्कार करून ? ” त्या गृहस्थाने विनंती केली.

स्वामिजीनी हातांत एक कागद पेन्सील घेतली. त्या कागदावर एक विचूची आकृती काढली. तो कागद त्यांनी त्या प्रश्न विचारणाऱ्याच्या हाती देऊन त्यावर काढलेल्या विचवाची शेपटी पकडायला सांगितले. शेपटी पकडतांच त्या विचवाने बोटावर नांगी मारली व कीष बोटांत शिरून झालेल्या दुखःमुळे त्यांनी किंकाळी मारली ! त्याचबरोबर ते गृहस्थ आश्र्याने थळे झाले । काय बोलावें हें त्यांना सुचेना,

त्यांना होणाऱ्या असह्य वेदना नाहींशा करण्यासाठीं स्वामीजीनी त्यांच्या बोटावर तात्काळ औषधयोजना केली व त्यांना दुःखमुक्त केले.

शिकवणुकीचे थोडक्यांत सार

स्वामिजीना सिद्धि प्राप्त झाल्या याचे कारण त्यानी अनेक वर्षे जाणीवपूर्वक केलेली साधना हें होय. त्यानीं अहंकाराचा नाश केला. अहंभाव आपल्या ठिकाणी राहूं नये यासाठीं ते झाटले. दुसरी त्यांच्या जीवनांतील महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे, मला देव प्रसन्न करून ध्यायचा आहे. त्यासाठीं मानवजातीची सेवा निःस्वार्थपणे हातून घडली पाहिजे हें त्यानीं ओळखले. सेवा हेंच माझे आद्य कर्तव्य या भावनेने ते वागत आहेत. ‘सर्वधर्मसमन्वय’—सर्व धर्म सारखे महत्त्वाचे आहेत. कोणताही धर्म कमी मानावयाचा नाही. सर्व जगांतील माणसें हीं आपले बांधव आहेत. ‘वसुधैव कुटुंबकम्’ याच भावनेने ते वागतात. सर्वभूतीं प्रेमभाव निर्मयता व सदैव भगवंताकडे लक्ष. सदासर्वकाळ त्यांच्या छायेत वावरावयाचे हा आहे त्यांचा खाकया. ‘सर्वभूतहितेरताः’ हेंच ते आपले कर्तव्य मानतात. प्रत्येकाने वैवाहिक नि कैटुंबिक जीवनाचे पावित्र्य सांभाळावें. गृहस्थाश्रम सर्वपरीने शोभवावा व स्वतःचा उद्धार करून ध्यावा ही आहे त्यांची साधी परंतु आजच्या काळांतील महत्त्वाची शिकवणूक.

एवढ्यावरून स्वामीजींच्या जीवनकार्याची ओळख व महती पटेल अशी अपेक्षा आहे.

शेवट करिं तूं गोड

शेवट करिं तूं गोड रामा
 शेवट करिं तूं गोड
 कृपा तुझी ही थोर रामा
 शेवट करिं तूं गोड ॥ ध्र० ॥

चुकतिल का हे भोग भोगणे
 जे न चुकले तुलाही रामा
 ते कां चुकतिल मला—
 शेवट करिं तूं गोड— ॥ १ ॥

सत्य धर्म तो प्रमाण मानूं
 सुखदुःखाची तमा न मानूं
 सदाचार तो अंगी बाणूं
 दुराचार तो कधीं न मानूं
 शेवट करिं तूं गोड... ॥ २ ॥

कर्तव्याने जागृत राहूं
 परदुःखाते समान पाहूं
 तव गुण आम्हीं गातच राहूं
 रूप तुझें तें पाहात राहूं
 कृपा तुझी ही थोर रामा
 शेवट करिं तूं गोड... ॥ ३ ॥

—द. दे. अंबेकर, परभणी

स्वामी विवेकानन्दांचे एक बोलके पत्र

सुमारे पाऊणशे वर्षांपूर्वीच्या काळांत स्वामी विवेकानंद यांनी आपल्या एका शिष्यास लिहिलेले हें पत्र आहे, ते आजच्या काळांतही अपरंपार महत्त्वाचे आहे; म्हणून त्याचे प्रयोजन.

— संपादक.

नमो भगवते रामकृष्णाय ।

सन १८९५

प्रिय बंधु,

या पूर्वी एक पत्र मी तुम्हांस लिहिले; पण वेळाच्या अभावी सविस्तर मज़्कूर मला त्यांत लिहितां आला नाहीं. तिकडील हिंदुपत्रे माझी स्तुतिस्तोत्रे गात आहेत, असें लखनौ येथून आलेल्या एका स्नेह्याच्या पत्रावरून दिसते. येथेहि श्रीरामकृष्णांची पुण्यतिथि साजरी झाली आणि अन्नसंतर्पणाच्या वेळी हजारे माणसे जमलीं होतीं, याचेही कौतुक हीं पत्रे करीत आहेत. याहून अधिक महत्त्वाचा असा कार्यभाग मला करतां आला असता; पण ब्रह्मो आणि खिस्ती पांढी यांनी माझी पाठ पुरविली आहे. मला प्रत्येक ठिकाणी अडविण्याच्या आपल्या कार्यभागांत ते खळ पळू देत नाहीत; आणि आपल्या देशांतील हिंदुलोक कसलीहि मदत मला करीत नाहीत. तेथूनसुद्धा मला पुष्कळ मदत होण्यासारखी आहे. मद्रास आणि कलकत्ता येथे सभा भरवून त्यांनी मला आपला प्रतिनिधि म्हणून मान्य केले असते, आणि येथे झालेल्या माझ्या सत्काराबद्दल अमेरिकन लोकांचे आभार त्यांनी मानले असते, तर माझे कार्य येथे झापाव्याने पुढे सरले असते. पण मी येथे आल्यास वर्ष होऊन गेले तरी हिंदुस्थानांत सारा शुक्रुकाट! बंगाली लोक कांहीं करतील ही आशा मी कधीच बाळगिली नव्हती, पण वेळ्या मद्राश्यांनीहि कांहीं केले नाहीं.

आमच्या देशाची स्थिति सध्या मोठी निराशाजनक झालेली आहे. कोणाच्याहि डोक्यांत कसलीहि कल्पना येत नाही. स्वयंभू विचार कोणाजवळच नाही. जुन्या फाटक्या चिंध्यांचीच ओढाताण करण्यापलीकडे कोणी कांहीं करीत नाही. एकानें उठावें आणि म्हणावें, रामकृष्ण परमहंस अवतारी होते. त्यावर दुसऱ्यानें उत्तरपक्ष करावा आणि दोघांनी शुष्क गोष्टींचा काठ्याकूट करीत सुटावें. ज्यांना आगापिच्छा नाहीं असल्या गोष्टींबद्दल असें भांडण्यांत कांहीं फायदा आहे काय! माझ्या मुला, तूं तरी हा जुना मार्ग सोडून दे. त्यांतून तूं बाहेर पडला आहेस असें सिद्ध करणारी एखादी तरी गोष्ट करून दाखीव. आतां या खुल्लांत सुख मानून बसू नको. आज काय नवी घंटा आणली, उद्यां नवा कर्णा विकत घेतला आणि परवां त्यांच्या जोडीला चवरी आणून बसविली. आतां सुंदर पलंग हवा, उद्यां त्याचे खूर चांदीनें मढवावयाचे, असल्या निरर्थक गोष्टींत पैसा, काळ व विचारशक्ति यांचा अपव्यय तुम्ही करीत असतांना तिकडे लोकांना गोळाभर मातहि मिळण्याची मारामार झाली आहे याचा विचार तुम्ही कधीं करितां काय? लोक उपाशी मरत असतां तुम्हीं शुष्क गोष्टींचे विंडवाद घालावे आणि बाह्यावडंबर माजवावें हा धर्म नव्हे. इंग्रजींत असल्या गोष्टींना सडक्या मेंदूच्या गोष्टी असें म्हणतात. ज्यांच्या डोक्यांत यांच्याहून दुसऱ्या गोष्टी शिरतच नाहींत त्यांना ते सडक्या मेंदूचे म्हणतात. घंटा उजव्या हातानें वाजवावी, की डाव्या हाताने वाजवावी, या गोष्टीचा विचार अहोरात्र करण्यांत जे चूर असतात, ते खुल्लेच नव्हत तर काय? गंध कपाळाला लावावें कीं दुसऱ्या कोठें लावावें, आरती दोनदां करावी कीं चारदां, असलाच विचार जे सदोदित करीत असतात ते शुद्ध पामर असें मी म्हणतो. सध्यां आम्ही असेच पामर बनल्यासुक्ले श्रीने आम्हास वाळीत टाकलें आहे. संपत्ति आम्हांला लाथा मारते आणि आम्हाकडे हुंकूनही पहात नाही; आणि तिकडे पाश्रात्य लोक सर्व जग आक्रमण करीत चालले आहेत. नुसते पायावर पाय टाकून बसणे हा संन्यास नव्हे. आळस आणि त्याग यात जमीन-अस्मानाचें अंतर आहे.

आपल्या हातून कांहीं तरी सत्क्रिया घडावी, अशी तुमची इच्छा खरोखरच असेल तर हें पूजेचे बाह्यावडंबर झुगासून देऊन जीवंत परमेश्वराचें पूजन करा. जेथें जेथें मनुष्यप्राणी आढळतो, तेथें तेथें एक एक परमेश्वर वास

करतो हे ध्यानांत ठेवा. अशा प्रत्येक देहांत व्यष्टिरूपानें आणि समष्टिरूपानेंही परमेश्वराचा वास आहे. समष्टिरूप परमेश्वर म्हणजे हें जग; आणि या परमेश्वराची पूजा म्हणजे जनसेवा. अशी जनसेवा करणे हेच खरे पूजन आहे. नुसती घंटा बडविष्यानें पूजन होत नाही. नैवेद्याचें ताट मूर्तीपुढे पाव तास ठेवावें कीं अर्धातास, याचा विचार करणे हें शुद्ध वेंड आहे. काशी आणि वृंदावन येथील देउळांचे दरवाजे उघडतांना व लावताना सुस्वर वाजावे एवढ्याचकरितां लक्षावधि रूपयांचा चुराडा झाला! आतां काय देव आंघोळ करतो आहे, आतां तो जेवतो आहे, आणि आतां आणखीच कांहीं करतो आहे। इकडे देव अशी चैन करीत असतां तिकडे जीवंत देवांचे प्राण अन्नावांचून घुटमळून लागले आहेत. मुंबईचे कांहीं वाणी लोक ढेंकणांकरितां इस्पितळें उभारण्याच्या खटपटीत आहेत, असें ऐकतों; पण माणसें मरत असलीं तरी त्यांजकडे ते ढुळूनसुळां पाहणार नाहीत. आमचा देश म्हणजे वेढ्यांचे एक प्रचंड इस्पितळ बनून गेलें आहे; आणि आतां त्यांत आणखीही भरच पडत चालली आहे. आमच्या देशाला हा एक महारोगच जडला आहे. माझ्या मित्रांनों, तुम्ही आतां वणव्यासारखे पसरून हा महारोगच जाळून पोळून टाका. आतां त्या दगडी देवांचे पूजन राहूं द्या. जीवंत देवांचे पूजन करण्याचा उपदेश करीत सर्वत्र फिरा. आमच्या देशांत हा उद्योग पूर्वी कधीं कोणीच केलेला नाहीं, तो आतां तुम्ही करा; पण हे करीत असतां कोणाशींहि तंटाभांडण करू नका. आपणांस कोणाचें शत्रुत्व करावयाचें नसून सर्वत्र मित्र जोडावयाचे आहेत.

खेडोखेडी आणि दारोदार भटकून ही जीवंत देवांची उपासना तुम्ही रुढ केली तर एक महत्कार्य तुम्हीं केल्यासारखे होईल. नाहीं तर तंगऱ्या ताणून बिछान्यावर लोळावें आणि मधून मधून घंटानाद करावा यांत कांहींच अर्थ नाही. हा मनाचा शुद्ध रोग आहे.

सदोदित स्वावलंबी असावे. उसन्या विचारांवर सुळां पुष्ट होण्याचा यत्न करू नये. प्रत्येक गोष्ट आपल्या बुद्धीच्या कसोटीवर लावून पाहावी. असुक मंत्रांत असें सांगितलें आहे अथवा तसुक तंत्रक्रिया तशी वर्णिली आहे, असल्या गोर्धीशीं मला काय कर्तव्य आहे? घंटेच्या मुठीची लांबी कोणी कितीही

ठरविलेली असो, तिच्याशीं माझा अर्थाअर्थी संबंधही नाहीं. परमे श्वरकृपेने वेद, तंत्र आणि पुराणे यांतील हजारों मंत्र तुम्हीं मुखोद्रत केले आहेत. आतां त्यांचे कांहीं व्यावहारिक स्वरूप प्रत्यक्ष दाखवाल आणि वर्षभरती तीन चार लाख कर्मयोगी शिष्य निर्माण कराल, तरच तुमच्या कर्तृत्वाबद्दल मला थोडीबहुत आशा वाढू लागेल.

हो, पण एक विचित्रच गोष्ट ऐकिली, आपल्या 'टी.' बरोबर एक छोकरा सुंबईहून रामेश्वराला गेला होता, हें तुला आठवत असेलच. त्यानें आपलें डोकें बोझून घेतलें असून तो आपणास्वतःस परमहंसांचा शिष्यही म्हणवितो! सान्या जन्मांत श्रीरामकृष्णांना त्यानें आपल्या डोळ्यांनीं पाहिलें सुद्धां नव्हतें! उद्घटपणाची परम सीमा यापलीकडे आणखी कोठे असू शकेल काय? ही गुरुपरंपरा अशीच चालावयाची काय? गुरुपरंपरा राखणे म्हणजे पोरखेळ नव्हेत. गुरुला डोळ्यांनींहि न पाहातां कोणी कोणाचा शिष्य म्हणविणे हें खरोखर त्याला लांछन आहे, तें पोर सरळ मार्गानें चालू इच्छीत नसेल तर त्याला ताबडतोब हांकलून द्या. गुरुपरंपरा हवी हें खरें; पण गुरुपरंपरा म्हणजे काय? गुरुचे चैतन्य शिष्यांत मूर्तिमंत उतरणे व शिष्यांचे त्याच्या शिष्यांत उतरणे, याचे नांव गुरुपरंपरा चालविणे अशा परंपरेत जीवंत सामर्थ्य असतें. पण वाटच्या चोरानें यावे आणि खुशाल रामकृष्णांचे शिष्य म्हणवावें हें शुद्ध मूर्खत्व आहे. असाच माझा एक गुरुबंधु उमटल्याचे 'जे' सांगत होता. तो हाच पोरगा असेल कीं काय अशी मला शंका येते. मला वाटतें रामकृष्णांचा शिष्य म्हणविण्यांतहि त्याला थोड्या दिवसांत हीनत्व वाढू लागेल आणि मग तो माझें गुरुत्वही बळकावून बसेल. हें पोर विहित मार्गाने चालत नसेल तर त्याला खरोखरच हांकलून द्या.

आपला मित्र—हा मनानें फार अस्वस्थ झाला आहे असें ऐकतों. याचा अर्थ इतकाच कीं, त्याला सध्या कसलेच काम नाहीं. काम नसलें म्हणजे आळसानें मनुष्य अस्वस्थ होतो. तुम्हीं गांवोगांव फिरू लागा, जनसेवा करा व जगाचे कल्याण साधा. दुसऱ्याला मुक्त करण्यासाठी तुम्हांला नरकात जावे लागलें, तरी जा. मला मुक्तीही नको असे तुम्हीं म्हटले पाहिजे. मुक्तीसाठी

कां होईना, पण आपले मन केवळ स्वार्थ शोधूं लागले कीं तें अस्वस्थ होते. अरे ! आपल्यासारख्याला शांतीची तरी अपेक्षा कशाला हवी ? तुम्हीं सर्व-संगपरित्याग केला आहे, मग मुक्ति आणि शांती यांच्या आशेला तरी कां चिकटतां ? चला, ही इच्छासुद्धां आतां सोडून घा, असल्या गोष्टींची सुद्धां रुख-रुख चित्ताला लागू नये, स्वर्ग काय आणि नरक काय, भक्ति काय आणि मुक्ति काय यांचा आमच्याशीं संबंध नाहीं. यांची फिकीर आम्ही बाळगीत नाहीं. माझ्या मुला, दारोदार हिंडावैं आणि सदुपदेश करावा इतकेच तुझे काम. तुला तुझे स्वतःचे कल्याण करून घ्यावयाचे असेल तर त्याला जन-सेवेशिवाय दुसरा उपाय नाहीं. भक्ति आणि मुक्ति हीं तुला हवीं असतील तर दुसऱ्यांना भक्तीचा आणि मुक्तीचा मार्ग दाखवून या वस्तु तुला प्राप्त होतील. तूं आतां जनसेवेच्या मार्गे लाग, स्वतःचे अस्तित्व विसरून जा; या एकाच कल्पनेमार्गे लागून तूं वेडा हो. श्रीरामकृष्णांचे प्रेम तुझ्यावर केवढे होते॒ ३. माझेंही तुजवरील प्रेम कसें आहे हें मनांत आण आणि जगावर तसेंच प्रेम कर. आतां तुझ्या माहितीसाठीं पुढील मुद्दे सांगतों.

१ आपण संन्याशी. भक्ति, मुक्ति, आसक्ति इत्यादि सांच्या वस्तुंचा त्याग आपण केला आहे.

२ जगाचे होईल तितके बरे करावयाचे आणि क्षुद्रांतल्या क्षुद्राचीही सेवा करावयाची, इतकीच आपली प्रतिज्ञा. हें कार्य करीत असतां मुक्ति मिळो की नरकवास घडो; आम्हांस दोन्ही सारखींच.

३ रामकृष्ण परमहंस केवळ लोकोपकारासाठीं आले. त्यांना मनुष्य समजा, ईश्वर म्हणा कीं अवतारी म्हणा. तुमच्या मनास येईल तें त्यांचे स्वरूप तुम्ही समजा. स्वतःच्या इच्छेनुसूप त्यांची मानसप्रतिमा तुम्ही घडवा.

४ त्यांच्या पायांशीं जो विलीन होईल तो त्याच क्षणीं बावनकशी सोने होऊन जाईल. त्यांचा संदेश दारोदार पोचता करा. माझ्या मुला, तुला हें करतां आले तर तुझ्या मनाची अस्वस्थता पल्हून जाईल. तुला भीति कशाची वाटते ? अरे, आपल्या सारख्यांना भीतीचें नांवही ठाऊक नसावें. कशाचीहि काळजी न करणे हाच आपला जीविताधार. रामकृष्णांचा संदेश तूं शक्य तितक्यांना सांगत असतोस हें ठीक आहे. पण हीच गोष्ट आतां मोठ्या

संघानें करावयाची आहे. परमेश्वर आपला पाठिराखा आहे, हें ध्यानांत आणून घैर्य धर.

मी मेलों अथवा जगलों आणि हिंदुस्थानांत मी परत आलों किंवा न आलों तरी तुमचें कार्य तुम्ही करीत राहा. अनंत भक्तीचा प्रसार करणे हेच तुमचें कार्य. आपल्या हातीं सांपडेल त्याला या कामाला लावा. ‘सज्जिमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति’ हें वचन आपल्या अंतःकरणांत सदोदित बाळगावें. मृत्यु कधीं तरी येणार हें निश्चित आहे. मग सत्कार्यासाठीं तरी कां न मरावें !

आपल्याला या कामांत पुरुष आणि स्त्रिया या दोहोंचेहि सहाय्य हवें हा पुरुष आणि ही स्त्री हा भेद आत्म्याच्या ठारीं नाहीं. श्रीरामकृष्ण अवतारी पुरुष होते असें नुसतें तोंडानें म्हणण्यांत फायदा नाहीं. त्यांच्या सामर्थ्याचा अल्पांश तरी तुमच्या ठिकाणी प्रत्यक्ष दिसूं द्या. हिमालयापासून कन्याकुमारीपर्यंत आणि उत्तर ब्रुवापासून दक्षिण ब्रुवापर्यंत आमचे हजारो संन्याशी व संन्यासिनी वणव्यासारख्या पसरल्या पाहिजेत. नुसते पोरखेळ खेळण्यासाठी जो आला असेल त्यानें आतां बाजूला बसावें, पोरखेळ खेळण्यास आतां बेळ नाहीं. तेव्हा अशा बालभक्तांनीं संधि आहे तोंच बाजूला सरावें. नाहींतर त्यांच्या पाठीवर कोरडा बसेल. हें कार्य करण्यासाठी आम्हांला संघशक्ति निर्माण केली पाहिजे, आळस झाडा आणि कार्यास लागा. माझ्या तोंडाकडे पाहूं नका, मीं मेलों अथवा जगलों तरी तुम्ही आपलें कार्य करा.

तुमचा,
विवेकानंद.

कर्मयोग (लेखांक ५ वा)

लेखकः— डॉ. रा. य. परांजपे, रत्नागिरी

एकनाथ महाराज म्हणतात :— कर्म आमची कृष्णार्पण झाली.
कसा झाला हा विधी ? तर—

झाली संध्या संदेह माझा गेला ।
आत्माराम हृदयीं प्रगटला ॥
'तत् कुरुष्व मदर्पणम्' झालै. कसें झालें—
'कर्मधर्म सहजे चि कृष्णार्पण'—
'सहजे आपुलें मनोमंदिरीं न विसंबे मातें.'

बुद्धी अगदी सोपारी केली. 'कर्मधर्म सहजच कृष्णार्पण' झाले. काहीं वेगळे करावे लागले नाहीं त्यासाठी. असें ऐकल्यावर, साधुजन असतील ते आनंदित होतील.

नाथ म्हणतात,
'ऐसे ऐकता निवती साधुजन'—
पटेल त्याच्या अंतःकरणाला, की 'हा बोध बरोबर आहे,'
नाथ पुढे म्हणतात.

जन नव्हे अवघाचि जनार्दन ।
एका जनार्दनीं बाणली हेचि खूण ॥

जन नव्हे. साधुजन असे म्हटले तरी—जन शब्दानें जनार्दन समजा. सर्व जनार्दनच आहे. ही खूण 'एका जनार्दनी' बाणली. समजणे निराळे आणि बाणणे निराळे. बाणणे म्हणजे विचारपूर्वक पटावे लागते, अंगवावें लागतें. ही त्याच्या अंतरींची खूण आहे !

तुकाराम महाराज काय म्हणतात ? भगवंताला कर्मै कशी अर्पण करावी—

जें जें जेथें पावे । तें तें तेथें समर्पविं ।

सहज पूजा याचि नावें । गलित अभिमान व्हावें ॥

अभिमान घेतला नाहीं की त्या कर्मानी भगवंताची सहज पूजा होते.
त्याला समर्पण होते.

अवधे भोगितां गोसावी । आर्दीं अवसानीं जीवीं ।

तुका म्हणे शीण । न धरितां नव्हे भिन्न ॥

शीण धरला म्हणजे बुद्धी सोपारी नाहीं. भिन्नता आली मी चांगले
केले कीं वाईट केले ? पाप केले कीं पुण्य केले ? देव भेटेल, कीं न भेटेल ?
हा कर्माचा विचार, याच्या डोक्यांत सुरु झाला. कर्माचा प्रॅब्लेम होऊन बसला.
कर्मयोग करायला गेला, पण ‘भोग’—कर्मभोग—उभा राहिला. कर्माच्या ठिकाणी
अहंकार धरलेला आहे. तो कोण उत्तरणार ? योग्य तत्त्वज्ञान सांगणारा कोणी
असेल तर योग्य हातोटी समजून तें कार्य होणार आहे. तें कोणत्या आपल्या
साधनाचें, कर्माचें फळ असूं शकत नाहीं.

आमच्या बुद्धीच्या ठिकाणीं, तो प्रकाश उत्पन्न झाल्यानंतर, जी कार्म
होतील, तीं यथायोग्य होतील.

तुका म्हणे मिथ्या, देहेंद्रिय कर्मै ।

ब्रह्मार्पण ब्रह्म, होय बापा ॥

आपल्याला वाटते कर्मै ब्रह्मार्पण होतात. तेव्हां कर्माचा आणि ब्रह्माचा
संबंध काय ? तुकाराम महाराज म्हणतात ब्रह्माला :— ब्रह्मच अर्पण होतं. देह,
ईंद्रियें, कर्म, असे जे आपण भेद पाडतों, ते मिथ्या आहेत. वस्तुतः तेही ब्रह्मच
आहे. ब्रह्म जें साकार झालें तें कर्मसूपानें झालें. कर्माचा, स्थूलसूपानें जो प्रवाह
उत्पन्न झाला, तें ब्रह्मच आहे.

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्षरसमुद्भवम् ।

तस्मात् सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् ॥

म्हणजे ब्रह्मच ब्रह्माला अर्पण होतं.

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्मसमाधिना ॥

या दृष्टीने विचार केला असतां, कर्म ही भगवंताला सहज अर्पण आहेत.

आहे तें सहज देवासी अर्पण । न कळतां मन भिज्ञ भावी ॥

तुकाराम महाराज म्हणतात—जेव्हां तुम्ही म्हणतां अर्पण केलें, पण केलेपणा जातां जात नाहीं, आणि हें मोठेंच विन्न आहे. माझ्या हातून कर्म अर्पण होतात असा अहंकार जर डोकावायला लागला तर हा काय प्रकार ? तू कोण अर्पण करणारा ? आणि अर्पण केलीं नाहींत तर तीं होत नाहींत कीं काय ?

सहजच कर्म भगवदूप असल्याने कोणी कोणाला काय अर्पण करायचे ? अर्पण करण्याचा वास्तविक कांहीही प्रकार नाही. वास्तविक वस्तुस्थिती काय आहे हैं जाणले गेलें की तें अर्पण झालें. तुकाराम महाराजांचा बोध असा आहे, की आम्ही अर्पणबिर्पण कांही केलें नाही. आम्हाला एवढे समजून चुकलें, की ‘आहे तें सहज देवासी अर्पण’ पण हे न कळल्यासुले, मन भिज्ञ भावना करते म्हणून ‘भावना त्या भिज्ञ मुँडाव्या त्या’ ब्हायचं कांहीं असेल तर ते फक्त त्या भिज्ञ भावनाचे मुँडण—त्या जाऊं देत.

नको पङ्क त्यागीं नको पङ्क भोगीं ।

लाउनि सरे अंगीं देवाचिया ॥

तूं भोगांत पङ्क नको आणि त्यागात पण पङ्क नको आमचं सगळं सापेक्ष ज्ञान असतं. प्रपंच निराळा, परमार्थ निराळा. भोग वाईठ ठरवला आणि आम्ही त्यागाकडे शिरलो, पण त्यागस्तपाने सुद्धां भोगच घडतो.

भोगे घडे त्याग । त्यागे अंगा येती भोग ॥

तेव्हां या कशांतच तूं पङ्क नकोस. एकातून सुटण्यासाठी दुसऱ्या कशात तरी पडलंच पाहिजे का तुला ? तूं कशातच नाही पडलास तर तें वरं होईल.

देवाशीं तुझे प्रेमाचें नातें जङ्ग दे. प्रेम वाढूं दे आणि या सर्मर्पणाच्या गोष्टी आहेत, त्या नुसत्या स्वक्ष नसून, त्यामध्ये भगवंताविषयीचें प्रेम, हे जर उत्तम झालें तर कर्म आणि त्याचें रहस्य, हें सुद्धां आनंदमय होऊन जाते. आणि ही गोष्ट संतांच्या संगतीमध्ये, निरहंकार दरोमध्ये संभवते, त्यासुले

कर्माचे ओङ्गे गेल्यानंतर भगवंताशी प्रेमाचे नाते जमते आणि कर्मबद्दलचा द्वेष जातो, बाधा जाते यासाठी—

जेतुलाले कर्म निपजे । तेतुले आदिपुरुषीं अर्पिजे ।
तरी परिपूर्ण सहजे । जाहले जाणे ॥

आदिपुरुष कोण ? जिथून सर्व कर्मजात उत्पन्न झालं तें स्थान ‘अर्पिजे याचा अर्थ अर्पण झालं तर’ — अर्पण करणे नव्हे.

नाथ म्हणतात—कर्म कृष्णार्पण म्हणजे काय—

कृष्णीं ज्याचे निश्चल मन । कर्म त्यांचे कृष्णार्पण ॥

कृष्णाच्या ठिकाणीं ज्याचे निश्चल मन झाले त्याचे कर्म कृष्णार्पण !
निष्काम कर्माची तरी व्याख्या काय आहे ?

करितेनवीण कर्म । तेंचि तें नैष्कर्म्य ।

हें जाणती मुख्य वर्म । गुरुगम्य जें ॥

कर्त्यावाचून जें कर्म त्याला नैष्कर्म्य असे म्हणतात. कारण कर्माचे स्वरूपच असं आहे.

कर्ता मुद्दल न दिसे । शेखीं कारणही कांहीं नसे ।

आणि कार्याची आपैसें । वाढों लागे ।

ऐसा करितेनवीण गोचरू । अव्यक्तीं जो आकारू ।

निफजे जो व्यापारू । तया नांव कर्म ॥

या कर्मचक्राच्या ठिकाणीं सुद्धां, भगवंताचे दर्शन करणे, कर्मरूपानें त्याचे भजन करणे, हें भगवंताला अत्यंत प्रिय आहे. आपण नेहमीं कर्मात आहोत. कर्माशिवाय कधींही रहात नाही. मग तें नामस्मरण असो, कीर्तन असौ, भजन असो, नाहीतर धंदा उद्घोग असो. भक्ती म्हणजे सुद्धां कर्माशिवाय काहीही नाहीं.

तया सर्वात्मका ईश्वरा । स्वकर्मकुसुमांची वीरा ।

पूजा केली होय अपारा । तोषालागीं ॥

किती म्हणून गीतेने सांगावे. पण आमच्यामध्ये संसारामध्ये जो प्रांब्लेम चाललाय, तोच परमार्थामध्ये आमच्यापुढे आहे. काय करू नि कसें करू ? भगवंतानीं हा प्रश्न अगदीं सोडवून ठेवलेला आहे, पण इतके असूनही आमचे आहे तें आहेच. आम्ही पुन्हां असेंच म्हणणार—“पण हें सगळं केले पाहिजे

ना ! असें ज्ञालें पाहिजे ना ! ” नाना तन्हेचे शीण, आमच्या डोक्यांत आहेत. आणि हे जहर नुसत्या वाचनांतून, साधनांतून, यातून त्यांतून जात नाहीं.

संतांच्या संगतीने, योग्य आकलनांतून हा बोध जर, त्यांच्या कृपेने स्थिर ज्ञाला, तरच हे आपोआप होणारे आहे. आपल्या कर्तैपणाच्या भावनेतून आपण जें जें करतो त्यांतून कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपांत, अहंकार आपल्या डोंबलावर बसतोच बसतो; ज्ञान ज्ञालें तरी तो जात नाही. ज्ञानाने, मी त्यांतून मोकळा आहे असें जरी म्हटलें, तरी मोकळेपणाचा अहंकार तेथे शिल्क रहातो.

द्वैत नाही जगी मीचि एकला एकू।
येणेही स्फुरणे आला अभिमान घातकू॥

अगदी अहं ब्रह्मास्मि जरी बोध ज्ञाला तरी ‘ब्रह्माहमस्मि हेंहि समाधान सोलीव अम’ देह बुद्धीचा अम गेला, आत्मबुद्धीचा आला. असा—

जें जें होय रुते तें तें अहंकारू। त्यागी भोगी होय दिगंबरू॥

तुम्ही मोडतोड करून जें निराळं काढतां, ते अहंकारापेक्षा कांहीच निराळे नसतें. तुमची बुद्धी जोपर्यंत व्यापक होत नाहीं परमेश्वराएवढी तोपर्यंत, खरी समज आली म्हणता येत नाहीं.

असें जे कोणी बोधावर आलेले असतील, तेच भगवंताचं समस्त स्वरूप ओळखू शकतात.

म्हणून समर्पणाचें स्वरूप कसें आहे ? कर्मधर्माच्या सूपानेही तें कसें आहे ? हे योग्य समजणे हा त्यातला महत्वाचा भाग आहे. अनेक प्रकारांनी विवेचन केलेले असलें, तरी सूत्र त्यातलं एकच असतें, आणि या दृष्टीने मुख्य सांगणे की—

‘तत्कुरुष्व मदर्पणम्’ हा कुठलाही परमार्थाचा पर्याय म्हणून नव्हे, त्याच्या मार्गे जें तत्वज्ञान आहे, तें एकमेव व अद्वितीय, असें आहे. सर्वांना जीवनांमध्ये प्राप्तव्य असें तें आहे. कर्मयोगाचें हेंच रहस्य आहे. भगवंताच्या कृपेने वाचकांना तें प्राप्त होवो.

॥ उँ तत् सत् श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

लक्ष्मणरेषा

लेखक : गंगाधर रामचंद्र भट

‘ श्रीमंत्र रामायण रत्नमाला
समर्पिली श्रीरघुसत्तमाला
प्रसादकंठी बहुसेवकाही
द्यावा नसे भूषण अन्य कांही ’ ॥ १ ॥

प्रभू रामचंद्राचे चरित्र हा एक भारतीय संस्कृतीचा आदर्श नमुना आहे. पितृवचनाचे पालन करणारा, एकवचनी व एकबाणी ही त्या चरित्राची विशिष्ट अंगे आहेत. मत्यमानवाला स्वतःच्या उद्धारासाठी रामनामाचा केवढा मोठा आधार आहे. मराठी भाषेत राम शब्द असलेले कांहीं वाक्प्रचार रुढ झाले आहेत. उदाहरणार्थ ‘ या गोष्टीत काही राम नाहीं. त्याने थोड्याच वेळात राम म्हटले. राष्ट्राचा राज्य कारभार रामराज्यासारखा असावा. वगैरे.

रामचरित्राच्या अनर्थपरंपरेचीं सुरवातच मुळी होते ती एका स्त्रीचा स्वार्थी हड्ड पुरवला गेल्यासुले. ऐन युद्धांत राजा दशरथाच्या रथाचा आस मोडला असताना राणी कैकयीने स्वतःचा हात लावून रथ सावरून धरला व षुड्हे राजा दशरथ युद्धात विजयी झाला आणि विजयोत्सवाचे भरात कैकयीस म्हणाला की कोणतेही दोन वर माग. त्यावर एखाद्या आदर्श पत्नीने असे उत्तर दिले असते की, ‘ हे प्रभू, तुमची सेवा करण्याची संधी परमेश्वराने मला दिली हेच मी माझें भाग्य समजते व अशीच जन्मोजन्मी तुमची सेवा माझे हातून घडे एवढेच माझे मागणे आहे. याशिवाय मला कसलेही बक्षिस नको वा कसलाही वर नको. पण कैकयीचे हातून तसे घडले नाही व आपल्या मागण्या पुरे

करण्याचे राजा दशरथाने दिलेले वचन त्यास, परिणामाची पर्वा न करता, पाळावयास भाग पाडले. एका राजघराण्यांतील स्त्रीच्या स्वार्थी महत्वाकांक्षेचे दुष्परिणाम म्हणजेच राजा दशरथाचा मृत्यू व प्रभू रामचंद्राचा वनवास.

अशाच श्रकारचा दुसरा दुष्परिणाम प्रत्यक्ष प्रभूरामचंद्राला पण भोगावा लागला, मायावी कांचनमृग पर्णकुटीजवळ हृषीस पडताच, मला याच कांचन-मृगाच्या कातळ्याची चोळी हवी असा तिने रामा जवळ हड्ड घरला. व हा सीतेचा हड्ड पुरविण्यासाठी रामधनुष्य बाण घेऊन त्या मायावी कांचनमृगामार्गे धावला. त्या मायावी कांचनमृगाने (राक्षसाने) हुलकावण्या देत देत रामाला पर्णकुटीपासून फार दूर नेले. आणि रामाचा बाण वर्मी बसतांच मरण्यापूर्वी. ‘हे लक्ष्मणा, हे सीते, धावा, धावा असा रामाच्या आवाजासारखा आवाज काढून मोठ्याने हाका मारल्या. तो आवाज कानी पडताच सीतादेवी अतिशय धावरुन गेली, पण लक्ष्मणाला खन्या परिस्थितीची पूर्ण जाणीव होतीच त्यामुळे तो ती हाक ऐकून मुळीच विचलित झाला नाही. त्याने सीतादेवीची समजूत धालण्याचा खूप प्रयत्न केला. पण सीतेने मात्र लक्ष्मणाच्या बोलण्यांतून वेगळाच अर्थ काढून त्याची फार निर्भर्त्सना केली व ‘तुझी माझ्यावर पापी नजर आहे म्हणून तू रामाच्या मदतीला जात नाहीस’ असा तिने लक्ष्मणावर आरोप केला. सीतेच्या तोङ्ढचे हे शब्द लक्ष्मणाला वज्राधातासारखे वाटले. त्याचा नाइलाज झाला. तो अत्यंत कष्टी व दुःखी झाला. सीतादेवीला नमस्कार करून धनुष्य बाण हाती घेऊन तो रामाच्या मदतीस निघाला. पण निघण्यापूर्वी त्याने त्या पर्णकुटीच्या भोवती एक रेषा आंखून ठेवली व सीतेला म्हणाला मी व राम परत येईपर्यंत या रेषेच्या बाहेर पाऊल टाकू नकोस. कारण या रेषेच्या बाहेर तू गेलीस तर तुझे कुणी रक्षण करू शकणार नाही. ‘होणारे न चुकेल होइल जरी ब्रह्मा तया आडवा’ आणि तसेच घडले. लक्ष्मणाची पाठ फिरताच मायावी भिक्षेकन्याच्यारूपाने रावण पर्णकुटी-जवळ आला व ‘माई, भिक्षा वाढा’ अशी मोठ्याने आरोळी ठोकली. बाहेर कुणी भिक्षेकरी आला आहे असे समजून सीतादेवी भिक्षा धालण्यासाठी बाहेर आली. त्यावरोबर रावण लक्ष्मणाने काढलेल्या रेषेच्या पलीकडे जाऊन उभा राहिला. पण संकटाची कुठलीच चाहूल न लागल्यामुळे भिकान्याच्या झोळीत भिक्षा

घालण्यासाठी अगदी सहजपणे सीतेने लक्ष्मणरेषेच्या पलीकडे पदार्पण केले व क्षणाचाही विलंब न लावता सीतेचे हरण करून आकाशमार्गे रावणाने लंकेचा रस्ता धरला.

वरील प्रसंगावरून ‘लक्ष्मणरेषा’ हा वाक्प्रचार रुढ झाला, आपण म्हणतो की जास्त ताणले तर तुटते. याचाच अर्थ लक्ष्मणरेषा ओलांडणे.

राजकारणांत, समाजांत, व्यवहारांत घरी दारी कुठेही प्रत्येक व्यक्तीला परमेश्वराने ही लक्ष्मणरेषा आंखून दिलेली आहे फक्त ती उमजण्याचा विवेक हवा म्हणून अविवेकाने या रेषेच्या पलीकडे जाऊन जो बढाया मारतो त्याच्या पतंगाची दोरी केव्हा काटली जाईल याचा नेम नसतो. आपली खरी कुवत काय आहे हे समजून जो त्याप्रमाणे वागतो तो कधी लक्ष्मणरेषेच्या बाहेर जाऊन पश्चात्ताप पावणार नाही.

रामायणात असे बरेच प्रसंग आहेत कीं जे सामान्य माणसाच्या जीवनात सुद्धा उपयोगी पडतील. या लेखाच्या प्रारंभी उधृत केलेल्या कवितेत सांगितल्या प्रमाणे रामनामाचा प्रसाद सर्वांनी आकंठ सेवन करावा. कारण तेच आपल्या रक्षणाचे व उद्धाराचे साधन आहे. असो, प्रभू रामचंद्रांच्या चरणी ही शब्दमाला अर्पण करून या लेखाची लक्ष्मणरेषा आंखून ठेवतो.

श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु

श्री नामदेव महाराज केळकर

एका भक्ताच्या आठवणी

कथन करणारः श्री. आयू. एसू. शर्मा

(मागील अंकावरून समात)

एके दिवशी रात्रौ बारा वाजण्याच्या सुमारास मी महाराजांस मेटण्यासाठी निघालो. दादर स्मशान धर्मशाळेच्या जबळपास आलो आणि पहातो तर काय ! त्या रात्री तेथें ६।७ प्रेते पेटत होती. त्या प्रेतांमधून वाट काढीत मला पुढे जावयाचे होते. अमावास्येची काळोखी रात्र ! बारा वाजून गेलेले ! आणि प्रेतांचे दहन चाललेले ! तरीही मी घावरलो नाही. धर्मशाळे जबळून पुढे जाणार तोच कोणी तरी पुटपुटले, ‘तुम्ही या वाटेने जाऊ नका. पुढे जायचे असल्यास बाहेरच्या वाटेने जा.’

मी इकडे तिकडे पाहूं लागलो; परंतु तेथे कोणीही दिसेना. आणि मला तर त्याच वाटेने जायचे होते. मी पुढे जाण्यासाठी तेथेच उभा राहिलेला पाहून प्रथम इंग्रजीत नंतर मराठीत व तिसऱ्यादा माझ्या मातृभाषेत म्हणजे डोग्रीमध्ये तोच आदेश मला पुन्हां पुन्हां देण्यांत आला. मातृभाषेतील तो आदेश ऐकताच स्मशान भूमीचा कोणी तरी अदृश्य रक्षणकर्ता असेल. मग तो कोणीही असो, त्याचा तो आदेश आषण मानला पाहिजे असें वाटून मी तो मार्ग सोडला व तेथून मागे वळून मी समुद्राच्या बाजूने श्रीजांभेकर महाराजांची समाधि आहे त्या ठिकाणी भिंताडावरून उडी मारून श्रीकेळकर महाराजांजबळ येऊन पोहोचलो.

मी समोर दिसण्यापूर्वीच महाराज म्हणत होते— “शर्मजी आले ! आज त्यांची घावरगुंडी उडाली !”

मला पहातांच ते म्हणाले, ‘काय शर्मजी ! घावरून गेलांत न आगदी !’

‘नाही महाराज ! मी घावरणारा माणूस नाही ! कशाला उगाच हृषी चालवा, असा विचार करून मी दुसऱ्या वाटेने आलो !’

‘हे पहा ! तुमच्या पाठीशी मी असतां तुमचे कोण काय करतो ते मी पहिलं असतं ! परंतु जातांना जेथे तुमची अडवणूक झाली त्याच मार्गाने जा !’

त्यानंतर अध्यात्मिक विषयावर मी त्यांच्याशी बोलत बसलो, वेळेचे भान मला राहिले नाही, तसेच त्यानाही राहिलं नाही !

त्याकाळांत अशा सुखाच्या रात्री कधी कधी माझ्या वाट्याला यायच्या !

एके दिवशी तर पहाटे चारवाजेपर्यंत आमच्या गप्पागोष्टी चालव्या होत्या. कोणत्याही गोष्टीत अगर कोणत्याही कामांत मी एकदां का रंगळो म्हणजे मला वेळेचं भान रहात नाही.

माझ्या पत्नीला मी कुठे गेलो असेन हे बरोबर माहीत होते. ४।५ वाजले तरी मी घरी परतलो नाही, यामुळे मात्र तिला काळजी वाढू लागली. ती टँकसीने महारांजाकडे आली आणि ती येण्यापूर्वीच मी तेथून घरी जाण्यास निघाल्यामुळे आमची चुकामूक झाली.

महाराजांनी अंबाबाईला आशीर्वाद देऊन व तिच्या हाती एक रुपया ग्रसादादाखल देऊन तिची परत पाठवणी केली.

थोडक्यांत रामायण व रामस्मरण

श्रीरामप्रणाम ।

रामो राजमणिः सदा विजयते रामं रमेशं भजे
रामेणाभिहता निशाचरचमू रामाय तस्मै नमः ।
रामान्नास्ति परायणं परतरं रामस्य दासोऽस्म्यहं
रामे चित्तलयः सदा भवतु मे भो राम मामुद्धर ॥

अर्थ- राजेलोकांत मुख्य राजा, नेहमीं विजयी असणारा जो रमाधीका राम त्याचें मी भजन करितो, ज्या श्रीरामानें राक्षसी सैन्याचा संहार केला त्या रामाला मी नमस्कार करितो. रामाशिवाय मला कोणाचाही आश्रय (आसरा) नाहीं, रामाचा मी सर्वस्वीं दास आहें, श्रीरामभजनांत माझें मन तळीन होवो; हे श्रीरामा, तू माझा उद्घार कर.

ध्यायेदाजानुवाहुं धृतशरधनुषं वद्धपद्मासनस्थं
पीतं वासो वसानं नवकमलदलस्पर्धिं नेत्रं प्रसन्नम् ।
वामांकारुदसीतामुखकमलमिलह्लोचनं नीरदाभं
नानालंकारदीपं दधतमुरुजटामण्डलं रामचंद्रम् ॥

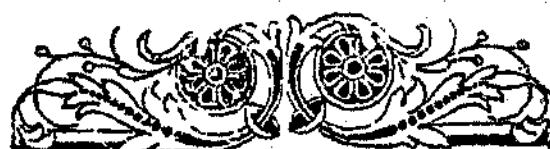
अर्थ— ज्याचे हात गुडध्यापर्यंत लांब आहेत व हातांत धनुष्यबाण आहेत, पद्मासन घालून बसलेला, पिंवळा पीतांबर नेसलेला, नुक्त्या फुललेल्या कमळाच्या पाकळीप्रमाणे सुंदर नेत्र असलेला व आनंददायक, डाव्या मांडीवर बसलेल्या सीतेकडे पहात असलेला, आकाशाप्रमाणे नीलवर्ण असलेला, निरनिराळे अलंकार असलेला, मोठे लांब केस असलेला, अशा श्रीरामचंद्राचे ध्यान करावे.

प्रातः स्मरामि रघुनाथमुखारविन्दं
मन्दस्मितं मधुरभाषि विशालभालम् ।
कर्णविलंबिचलकुण्डलशोभिगण्डं
कर्णान्तदीर्घनयनं नयनाभिरामम् ॥

अर्थ—मंद हास्य, मधुर भाषण, भव्य काळ, कानांत हालणारी कुंडले, कानापर्यंत लांब मोठे डोळे असलेला, नेत्रांना सुंदर दिसणारा जो रघुनंदन श्रीराम त्याचे प्रातःकाळी मी नित्य स्मरण करितो.

आदौ रामतपोवनाधिगमनं हत्वा मृगेगं कांचनं
वैदेहीहरणं जटायुमरणं सुग्रीवसंभाषणम् ।
वालीनिग्रहणं समुद्रतरणं लंकापुरीदाहनं
पश्चाद् रावणकुभकर्णहनं एतद्विं रामायणम् ॥

अर्थ—प्रथम श्रीरामचंद्र वनांत गेले तेथें सुवर्ण मृगाची शिकार केली, सीतेचे हरण झालें, सीतेला नेणाऱ्या रावणाची अडवणूक करणाऱ्या जटायूचा मृत्यु झाला, सुग्रीवाबरोबर भाषण झालें व स्नेह जडला, तसेच सुग्रीवाच्या स्त्रीचे अपहरण करणाऱ्या वालीचा वध झाला, मग समुद्रापलीकडे लंकेत जाऊन दिला आग लाविली, नंतर रावण व त्याचा भाऊ कुभकर्ण यांना मारिले. हे रामायणाचे थोडक्यांत वर्णन होय.

रामराज्य-स्वभ की सत्य ?

(ले.-द. शं. टिपणीस)

गेले वर्ष गांधीशताब्दी वर्ष म्हणून साजरे करण्यांत आले. गांधीजीचे राजकीय, समाजिक, शैक्षणिक तत्त्वज्ञान, त्यांची अहिंसा, शांति व सत्याग्रह यांची भरपूर उजळणी वर्षभरांत झाली. गांधीच्या विचारांना आध्यात्मिक बैठक होती. यामुळे राजकारणात त्यांनी अध्यात्म आणण्याचा प्रयत्न केला असें एक मत आहे. राजकारणांत अध्यात्म असावें की नसावें या वादांत न शिरतां असें म्हणता येईल की त्यांचा सत्याग्रह, उपवास हे अध्यात्माशीं निगडित असलेले विषय आहेत हें खरें. श्रीराम हें त्यांचे विशेष आवडते दैवत. रामनामावर त्यांची अढळ निष्ठा होती. रामनामामुळे आपल्याला शांति मिळते असें तै म्हणत. मृत्युसमर्थी ज्याच्या मुखीं माझें नाव येईल त्याला मी प्राप्त होईल हे श्रीकृष्णाचे बोल लक्षांत घेतले तर असें म्हणावयास हरकत नाहीं की गांधीजीचे जीवन धन्य जाहलें. कारण ऐन मृत्युसमर्थी त्यांच्या मुखांत रामनाम होतें. वासना विरहित जीवालाच मृत्युसमर्थी देवाची आठवण होते. कारण तोच एकला एक त्याचा सखा असतो. रामनामानें असें वैराग्य साध्य होते असें ते म्हणत. त्यांचे दुसरे स्वभ रामराज्याचे होते. त्यांच्या मनाची इच्छा भारतांत रामराज्य व्हावें ही होती. भारतांत रामराज्य आलेले पाहिलें की माझ्या जिवाला खरें समाधान वाटेल असें ते सांगत, म्हणून स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर राजकारण-संन्यास घेऊन अहिंसा, शांति, बंधुभाव, समता यांचा प्रसार करण्याच्या कार्यास त्यांनी स्वतःस वाहून घेतले. व यास योग्य अशी भारतीयांची मनोभूमि करण्यासाठी परिश्रम केले. स्वातंत्र्य मिळवून दिल्यावर सत्तेपासून अलिस राहून लोककल्याणाचे कार्य करणाऱ्या राजकीय मुत्सद्याचे असें दुसरे उदाहरण

जागतिक इतिहासांत मिळणे कठीण आहे. राजकारणांत अन्ध्यात्म असावे या त्यांच्या म्हणण्याचा अर्थ या त्यागांत पूर्णपणे व्यक्त होतो. देशाला सत्तास्पर्धे-साठीं स्वातंत्र्य मिळवून दिलें नाहीं, तर स्वातंत्र्यासुळे देशांत रामराज्य व्हावें ही त्यांची इच्छा होती. परंतु दुर्दैवानें त्याना ती पूर्ण करतां आली नाहीं व इतरांकडून ते होऊं शकले नाहीं. यासुळे गांधीचे रामराज्याचे स्वप्न हें स्वभव राहिले व प्रत्यक्षांत अंशातःही कांहीच झालें नाहीं. कां? असें कां? या प्रश्नाशी या लेखाचा संबंध नाहीं. रामराज्य म्हणून म्हणतात तें रामराज्य म्हणजे काय व तें कसें प्रस्थापित करतां येईल याचा विचार या लेखांत करावयाचा आहे. हा विचार करतांना कदाचित् ओघाने कां? असं कां? याचे उत्तर येऊन जाईल तें निराळे.

रामराज्य याचा अर्थ काय? त्याला कांही अर्थ आहे की ती एक नुसती कल्पना आहे? रामराज्य हा समास सोडवायाचा कसा? याची उत्तरे प्रथम शोधली पाहिजेत. रामराज्यांत असलेला जो राम त्याचे राज्य होते कसें, राजा या नात्याने त्याचे श्रेष्ठत्व कशांत आहे याचा शोध घेतला पाहिजे. या गोष्टी समजल्या तर रामराज्य म्हणजे काय व तें प्रस्थापित होण्यास कशाची जरूरी आहे हें कळ शकेल. रामराज्य म्हणजे रामाचे राज्य असा अर्थ होऊं शकेल. पण त्यांत रामाची मालकी ध्वनित केली जाते. हा अर्थ लोकशाही भारताला मान्य होण्यासारखा नाहीं, राजशाही आणि मालकी या दोन्ही गोष्टी भारतीय ध्येयांत न बसणाऱ्या आहेत. खुद रामानेही मालक या भावनेने राज्य केले असावे असें त्याच्या एकंदर चरित्रावरून वाटत नाहीं. यासुळे रामराज्य म्हणजे रामाचे राज्य असा अर्थ आजच्या परिस्थितीत करणे योग्य वाटत नाहीं. रामराज्य म्हणजे ज्या राज्यांत सर्व लोक सुखी आहेत, दुःख कष्ट काही नाहीत, तें राज्य असाही अर्थ होऊं शकेल. रामराज्य म्हणतांना बहुते-कांच्या मनांत हाच अर्थ अपेक्षित असतो. परंतु रामराज्यांत दुःख कष्ट नव्हते, सर्व सुखी होते ही गोष्ट रामायण वाचल्यावर कोणास पटेल असें वाटत नाहीं. खुद रामाचे जीवन दुःखानें, संकटानें व कष्टाने भरलेले आहे. माता पित्याना सोडून वनांत जातांना रामाला कांहीच कां दुःख वाटले नसेल? रावणाने सीतेला पळवून नेल्यावर सीताविरहाचे रामाला किती दुःख झाले याचे वर्णन

खुद रामायणांतर आहे. प्रजेने सीतेच्या शीलाचा घेतलेला संशय ऐकून रामाला काय बरे वाटले असेल की दुःख झाले असेल ? रामाने सीतेचा त्याग केल्यावर सीतेला काय किंवा रामाला काय काहींच दुःख वाटले नसेल काय ? रामाचा स्वाभिभक्त व निष्ठावंत सेवक जटायू छाटलेल्या पंखांच्या वेदनानीं मृत्युद्वारीं विवृळताना पाहून रामाला काय वाटले असेल याची कल्पना आपण करू शकतो. राम व सीता अनवाणी वनवासास जाताना पाहून प्रजाजनांच्या मनांत काहींच का कालवाकालव झाली नसेल ? यांमुळे रामराज्य म्हणजे अथांग सुख अशी जी काहीं आपली कल्पना आहे ती सशाच्या शिंगासारखी आहे. ती अव्यवहार्य आहे. रामराज्याचा आध्यात्मिक दृष्ट्याही अर्थ करतां येईल. रामराज्य म्हणजे ज्याच्या अंतःकरणांत राम आहे. ज्याच्या सर्व हालचाली राम घडवून आणतो असें जीवन. असें जीवन म्हणजे स्थितप्रक्षाचें जीवन. अशी व्यक्ति सदैव अथांग सुखसागरांत आनंदानें विहार करीत असते, पण हा अर्थ सर्वसाधारण जनतेला पेलण्यासारखा नाही. रामराज्य याचा असाही अर्थ होऊं शकेल की ज्या राज्यांत राम आहे. पराक्रम, कर्तृत्व, तेज, ओज आहे ते राज्य, आज असा अर्थ लोकमानसावर ठसविष्याची व त्याग्रमाणे कार्य करण्याची नितांत जरूरी आहे. अशा गोष्टी प्रत्यक्ष व्यवहारात आणण्यासाठी लागणारे सामर्थ्य जनतेच्या ठिकाणी असतेच असें नाही. यामुळे याकामीं राज्यकर्त्यांचे पुरेपूर साहाय्य असणे आवश्यक आहे. ‘राजा बोले दळ हाले’ एवढे महत्व राज्यकर्त्यांच्या शब्दाला असते. ‘यथा राजा तथा प्रजा’ एवढी जबरदस्त छाप राज्यकर्त्यांच्या वर्तनाची जनतेवर पडत असते. यामुळे राष्ट्राच्या सर्वगीण प्रगतीमध्ये राज्यकर्त्यांचा फार मोठा वाटा असतो. म्हणून रामराज्य याचा आणखीही एक अर्थ होतो तो जरूर लक्षांत घेतला पाहिजे. आज तरी भारताला अशा प्रकारच्या अर्थाची जरूरी आहे.

रामराज्य म्हणजे राम ज्या पद्धतीने व ज्या तत्वांच्या । आधारे राज्य करीत्या पद्धतीने व तत्त्वाने जेथे राज्य केले जाते ते रामराज्य. आजच्या लोकशाही भारताने असा अर्थ घेणे हितावह आहे. रामराज्यांत राम हा सुख्य, तो राजा असला तरी राजा या नात्याने त्याची वर्तणूक लोकशाहीला एकंदरीत साजेशी होती. न्याय नीति राखण्यासाठीं रामाकडून लोकमताला मान दिला जाई. हे धोब्याच्या उदाहरणावरून दिसून येते. कोणी हा अतिरेक म्हणेल. तसा ते

असेल वा नसेल, पण एवढे खरें कीं लोकमताला मान देण्याची रामाची वृत्ति त्यामध्ये दिसून येते. भारतांत लोकशाही आहे असें म्हणतात, खरं कीं खोटं हैं तज्ज उरचतील. परंतु जनतेच्या मताला मानव तिला योग्य तो न्याय मिळणे या लोकशाहींत महाग झाले आहे. निवडणुकी पूर्वी लोकशाही पण पुढे शंकाच वाटावी अशी स्थिति. रामराज्यांत राजशाही असली तरी तिचा कारभार लोकशाही इतकाच, प्रजाजनांना सुखी करणारा न्यायी नीतियुक्त होता. कदाचित् काकणभर जास्तच असेल. विद्वान पंडित साधुसंत यांचा योग्य मान राखला जाई व त्यांना आदराची वागणूक मिळे. राम एकवचनी म्हणून प्रसिद्ध आहे. तो जें बोलेत त्या प्रमाणे करी. आज या गोष्टीचा अभाव आहे. नव्हे त्यापेक्षां अधिक आहे, जें करायचें नाहीं तेंच नेमके बोललें जाते. झुलवीत ठेवणे हा शब्द रामराज्यांत अस्तित्वांत नसावा असें त्यावेळी समित्या वगैरे नव्हत्या त्यावरून वाटते. रामराज्यांत अर्धव्यवस्था कशी होती है तज्ज सांगू शकतील. पण एका हाताने देऊन दुसऱ्या हाताने काढून घेण्याची प्रवृत्ती त्यावेळी नसावी असें वाटतें. कारण काळा पांढरा बाजार असे प्रकार नव्हते. रामराज्यांतील परिस्थिती लक्षांत येण्यास एवढे पुरे असें वाटतें. मुख्य उद्देश रामाची राज्यपद्धति म्हणजे ज्या तत्त्वांचा स्वीकार करून रामाने राज्य केले ती कोणती याचा विचार करणे हा आहे. त्यावरून रामराज्य होण्यास आजच्या परिस्थितीत काय केले पाहिजे हैं लक्षांत येईल. पण तत्पूर्वी राज्य वा राष्ट्र ज्या घटकांचे बनलेले असते त्यांचा थोडक्यांत विचार करणे जरूर आहे.

व्यक्ति, कुटुंब व समाज मिळन जें होते तें राष्ट्र, प्रश्न असा येतो कीं व्यक्ति, कुटुंब, समाज व राष्ट्र यांत कोण कोणासाठी आहे? व्यक्ति कुटुंबासाठी आहे कीं कुटुंब व्यक्तिसाठी आहे? कुटुंब समाजासाठी आहे कीं समाज कुटुंबासाठी आहे? समाज राष्ट्रासाठी आहे कीं राष्ट्र समाजासाठी आहे? कोणी कोणासाठी नाहीं? पण हा विचार स्वीकारणे भयावह आहे. कारण त्यांत स्वार्थ आहे. जो तो आपल्यापुरता, कोणाचा पायपोस कोणांत नाहीं. आपले झाले बस्स. इतरांचे काहीही होवो. अशा वृत्तीने कोणाचीच प्रगति होणार नाहीं. कोणीच सुखी होणार नाहीं. म्हटलं तरी ही कल्पना कोणालाच पटणार नाहीं. परंतु एक गोष्ट मात्र सर्वांच्या अंतकरणाला पटलेली असते. ती म्हणजे कोणीतरी कोणासाठी आहे हैं नक्की आहे. हैं सर्वांना मान्य आहे. वाद आहे

तो कोण कोणासाठी यांत. आजची वृत्ति पाहिली तर कोण म्हणजे दुसरा व कोणासाठी म्हणजे माझ्यासाठी असेंच सर्वजण समजतात. या भावनेने आपले सर्व व्यवहार चालतात. ही भावना म्हणजे कोणी कोणासाठी नाहीं याची सुधारित आवृत्ती आहे. कारण दोहोंचे परिणाम तेच, स्वार्थ, भानगडी, लटपटी, अनीति, संघर्ष वगैरे माझ्यासाठी इतर असे म्हणणारे पुष्कळ पण इतरांसाठी मी असे म्हणणारे हाताच्या बोटांवर मोजण्याइतके मिळतील न मिळतील, व्यक्ति, कुदुंब, समाज व राष्ट्र यांत व्यक्तीला महत्व आले आहे. समाज वा राष्ट्राला नव्हे. जो कांहीं गोंधळ चाललाय, ज्या कांहीं भुका वाढताहेत, जे कांहीं लोकांचे हाल होताहेत ते या उल्ट्या गंगेमुळे, आपण स्वतःकडे बघतो. इतरांकडे नव्हे. मी जन्मास आलो तो इतरांसाठीं ही वृत्ति, ही भावना रामराज्यांतील प्रजाजनांत होती. म्हणून कर्मवशात् येणारी दुःखे पेलून प्रजा सुखांत व आनंदांत होती. रामाचे जीवन कष्टमय असतांही प्रजाजनांच्या सुखावरील स्थाची दृष्टी कधीं ढळली नाहीं, कीं तो कर्तव्यापासून रेसभरही मार्गे सरकला नाहीं. ज्यामुळे मी इतरांसाठीं ही भावना प्रजाजनांत जोपासली जाईल असेंच वर्तन राजा म्हणून त्याचे होते.

त्यागाशिवाय सुख नाहीं. त्यागाखेरीज पराक्रम होणे नाही. त्याग नसेल तर ज्ञानवृद्धि नाही. प्रगती नाही. हें कल्प्यास तत्त्वज्ञानाचा खोल अभ्यास पाहिजे असें नाही. अगदी साधा विचार हें पटवून देईल. असे पहा, प्रत्येक व्यक्ति सुखाची अपेक्षा करीत असते. जे कांहीं आपण करतो तें सुख मिळावे म्हणून. सुखी जीवनासाठी सर्वांची घडपड चाललेली असते. व्यक्तिपरत्वे सुखाची कल्पना बदलेल हे खरे आपल्या। मालकीचे घर व बळॉक असणे, घरांत रेडिओ, पंखा, कोच वगैरे आधुनिक सुखसोयी असणे, इच्छा होईल ते खाद्य पदार्थ मिळणे, संसारदक्ष कमावती पत्नी असणे मर्यादित मुले असणे, खर्चवेच जाऊन चार पैसे शिळ्क पडणे म्हणजे सुखी जीवन अशी बहुमंऱ्य व्यक्तींची कल्पना असते. ती प्रत्यक्षांत येण्यासाठी तें आपले आयुष्य वेचीत असतात, आता या सर्व गोष्टी मिळण्यास पैसा पाहिजे हे उघड आहे. नोकरी व धंदा करून मिळवायाचा, पण नोकरी वा धंदा कांही ना कांही त्याग केल्याशिवाय होऊं शकेल काय? सुखासीन आयुष्य सोडून कष्ट केले पाहिजेत. आपली बुद्धि श्रम

मालकाला दिली पाहिजेत. तेव्हां त्याचा मोबदला तो देणार. आपले आहे तें दुसऱ्याला देणे त्याग नव्हे काय ? मालक आपल्याकडून कांही घेतल्याखेरीज देत नाही खरं. पण जे देतो तो त्याचा त्यागच नव्हे काय ? हे असले त्याग स्वार्थी आहेत, मोबदल्यावर, अपेक्षेवर, आधारित आहेत. पण ते त्याग आहेत हैं निश्चित. त्यांचा दृजां कांही ठरवा. व्यवहार हे देणे घेणे आहे. देव घेव आहे. म्हणजे दोन्ही तर्फे त्याग आहे. आपण पैशाचा त्याग कराल तेव्हां दुकानदार मालाचा त्याग करील, असा हा त्याग, कमी प्रतीचा म्हणा, आपल्या दैनंदिन व्यवहारांत चालू असतो. सुख मिळावे म्हणून आपण आपल्या जबळचा कशाचा तरी त्याग करतो व दुसऱ्याकडून कांही घेतो. तें जें घेतो, तें जें मिळते त्यासुके आपण सुखी होतो. आपल्या वैयक्तिक सुखासाठी लहान सहान त्याग करावे लागतात. असला त्याग कमी प्रतीचा असेलही, पण व्यवहाराला जीवन चालू राहण्यास तो जरूर आहे हे निश्चित. हेही खरं आहे की या-पेक्षां उच्च प्रतीचा त्याग की ज्याला त्याग हा शब्द शोभेल, ज्याच्यांत वैयक्तिक स्वार्थ नाही असा त्याग करणारी माणसे जगांत होऊन गेली व आज आहेत. त्यांचा त्याग व कष्ट यांसुलेच जगाच्या सुखांत भर पडत आली आहे.

पावनखिंडीत प्राणाचा त्याग करणाऱ्या बाजी प्रभूला कसला वैयक्तिक स्वार्थ होता ? स्वामीसाठीं, राष्ट्रासाठीं त्याने हा त्याग केला. गेल्या महायुद्धांत लक्षावधि सैनिकांनी घरादाराला रामराम ठोकून, बायकांसुलांची ममता तोडून हालअपेष्टा भोगून राष्ट्रासाठीं मृत्युला मिठी मारली. त्यासुलेच ना आज जगांत लोकशाहीची रोपटी वाढूं लागली आहेत ? लोकमान्य टिळकांपासून तों गांधीपर्यंत व चालू काळांतही शेंकडों महाभागांनी स्वसुखाचा त्याग करून हाल सोसले म्हणूनच ना आजचा भारत खतंत्रपणे जगाच्या बाजारपेठांत मान वर करून डौलानें फिरतो आहे ? गायकवाड वाड्यांत राहून वकिली करून लोकमान्याना काय सुखानें दिवस कंठता आले नसते ? I. C. S. सुभाषचंद्राला नोकरी करून फावड्यानें पैसा उपसून सुखासीन आयुष्य घालवितां आलें नसतें ? कशाला परदेशांतील कष्ट व अपघाती मरण त्यांनी स्वीकारलें ? म. गांधीना वॅ. गांधी राहून चार घरे बांधून सुखानें संसार शास्ता नसता कां आला ? कशासाठी गोळी खाण्याचें दिव्य त्यांनी केलें ? अशा

प्रकारची त्यागाची ज्वलंत उदाहरणे शेंकडयानें भारताच्या इतिहासांत मिळतील या सर्वांनी कशासाठी नाना दिव्ये केली ? स्वतःसाठी ? नाहीं. माझ्यासाठी नव्हे; दुसऱ्यासाठी, मी नव्हे, राष्ट्र मोठे आहे. ही त्यांची भावना. खरी खरी ही मानवी रत्ने ! अशा विभूतींच्या त्यागामुळेच राष्ट्राची सर्वप्रकारची प्रगती घडून येत असते. ज्ञानवृद्धि त्यागाशिवाय होऊं शकेल काय ? ज्या शास्त्रीय शोधामुळे आपल्याला घरबसल्या सुखसोयी लाभतात ते शोध ज्यांनी लावले त्या शास्त्रज्ञाना आपल्या सुखाचा, घरादाराच्या ममतेचा किती त्याग करावा लागला असेल, घोका पत्करून किती जीवन झिजवावे लागले असेल याची कल्पना त्यांची चरित्रे वाचल्यावर येऊं शकेल. अगदी ताजे उदाहरण चांद्रबीरांचे. त्यांना कांहींच कां त्याग करावा लागला नाहीं ! काहींच का प्राणांतिक घोके पत्करावे लागले नाहींत ! माझ्यासाठी नव्हे; इतरांसाठी ही वृत्तीच पराक्रम घडवून आणते, जें कांहीं आपण करूं ते व्यक्तीने कुटुंबासाठी, कुटुंबाने समाजासाठीं व समाजाने राष्ट्रसाठी केले पाहिजे. उलट राष्ट्राकडून याच न्यायाने मार्गे आले पाहिजे. थोडक्यांत एकमेकांनी एकमेकांच्या सुखासाठी कल्याणासाठीं झटले पाहिजे. मी नव्हे, तू हैं पाहिजे. त्याग पाहिजे, जें आपण करतो तेंच पुन्हां आपल्याकडे परत येते. दुख दिलेत तर तेंच उलटून परत येईल. सुख दिलेत तर तेंच पुन्हां तुम्हाला परत मिळेल. त्यागी वृत्ति सुख देते. जेव्हां राष्ट्रातील प्रत्येक व्यक्ति त्यागी होईल. आपल्या दैनंदिन व्यवहारांत जमेल तेवढा, शक्य असेल तेव्हां त्याग करण्याची वृत्ति बाढीस लावण्याकडे सतत लक्ष ठेवील, तेव्हांच राष्ट्र सुखी होईल, प्रगत होईल. तेव्हांच समता येईल. तेव्हांच गरीबी-श्रीमंतीमधील अंतर कमी होईल. हे शिक्षण प्रजेला दिले पाहिजे. ते सुद्धां उदाहरणाने Example is better than precept. हे काम राष्ट्राचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या बऱ्यांनीं, येथेच रामाच्या आदर्शाची अत्यंत जरूरी आहे.

राज्यकर्त्यांनी या बाबींत उदाहरण घालून दिले पाहिजे. मग ते राज्यकर्ते कोणत्याही ‘शार्हीतील’ असोत. राजा हा विष्णूचा अंश आहे असा समज आहे. अर्थ काय याचा ? लोकशार्हीतून राजा गेला पण विष्णूचा अंश राहिला, या अंशाचे प्रतीक सिंहासन, लोकशार्हीत गादीची खुर्ची म्हणा, कायम आहे. तो अधिकार आहे. ती सत्ता आहे. यामुळे विष्णूचे जें कार्य ते राज्यकर्त्यांचे कार्य आहे.

जगाचें, पालन, पोषण संरक्षण करणे हैं विष्णूचें कार्य आहे. राज्यकर्त्यानीही हेच कार्य केले पाहिजे. राज्यकर्ते हे राष्ट्रकल्याणाच्या नावेचे नावाडी आहेत. प्रजेचे वाटाडे आहेत. राष्ट्राचे पालन-पोषण त्यांनीच केले पाहिजे. विष्णू जगाचे पोषण करतो. स्वतःचे नव्हे. विष्णू अवतार घेऊन इतरांच्या संरक्षणासाठी धाव घेतो. स्वतःचा बचाव करण्यांत गदून जात नाही. लोकशाहींतील राज्य-कर्ते प्रजेचे प्रतिनिधी आहेत. राष्ट्रनियतीचे प्रतिनिधी आहेत. राष्ट्राचे विश्वस्त आहेत. मालक नव्हेत. याच भावनेने त्यांना निवडून दिले आहे. ते राष्ट्राचे मातापिता आहेत. मातेच्या ममतेने व पित्याच्या कणखरपणे त्यांनी आपल्या प्रजेच्या कल्याणाकडे लक्ष दिले पाहिजे, विश्वस्त या नात्याने राष्ट्रीय तेजाचें, पराक्रमाचे व संस्कृतीचे त्यांनी रक्षण व वर्धन केले पाहिजे. प्रजेला धान्य, कपडे, निवारा व शिक्षण देऊन बलशाही केले पाहिजे. रोज जेवताना माझी प्रजा पोटभर जेवते की नाही, निजताना माझ्या प्रजेला पुरेसे आंथरूण पांघरूण आहे की नाही हैं राज्य कर्त्याच्या मनांत आले पाहिजे. आपल्याला शरीर आहे तसे प्रजेलाही शरीर आहे. याची राज्यकर्त्याना जाणीव पाहिजे. प्रजेचे पोट आधी मग आपले ही वृत्ति पाहिजे. आपली प्रजा हे आपले सख्खे भाऊबंद त्यांचे हित आधी, मग आपल्या जन्मजात भाईबंदांचे. राज्यकर्ता या नात्याने प्रजेखेरीज इतर कोणी आपले नातेवाईक नाहीत अशी भावना पाहिजे.

रामाच्या राजकारणांत खाजगी नाती नव्हती. वैयक्तिक सुख प्रजेच्या कल्याणासाठी तो बाजूला ठेवी. प्रथम प्रजा मग भी. माझे कसें होईल यापेक्षां माझ्या प्रजेचे कसें होईल ही त्याला चिंता असे. रामाने सीतेचा त्याग केला व लक्ष्मणाने तिला वनांत नेऊन सोडले तेव्हां लक्ष्मणाकरवीं सीतेने रामाला जो निरोप धाडला त्यांत आदर्श राज्यकर्ता कसा असावा हैं दर्शविले आहे. सीता लक्ष्मणाला म्हणते, “भावोजी, गेल्यावर आर्याना माझा एक निरोप सांगा की माझ्यावरील प्रेम प्रजेच्या हिताआडा आले असै मला कळले तर तुम्ही माझा त्याग केल्यासुळे जै दुःख होईल तुमचे त्याच्या दसपट दुःख मला होईल. प्रजेसाठी मला विसरून जा पण माझ्यासाठी प्रजेला विसरू नका.” सीतेचे हे बोल व्यापक अर्थानें लक्षांत घेऊन राज्यकर्त्यानीं राज्यकारभार केला पाहिजे. राम

म्हणजे मूर्तिमंत त्याग होय. लोकशाहींतील राज्यकर्ते म्हणजे त्यागाची ज्वळत उदाहरणे म्हणून प्रजेला भासलीं पाहिजेत. भारतीय लोकशाहींचे सामर्थ्य कशांत असेल तर ते त्यागांत आहे व तो त्याग बघायचा असेल तर भारतीय मंत्रिमंडळे पहा असें जगानें म्हटले पाहिजे. ही ईर्षा राज्य-कर्त्यांनी धरली पाहिजे, सक्ता व संपत्तीची नव्हे. स्वराज्य निर्माण झालें तें त्यागासुळे राखलें जाईल तें त्यागासुळे. रामाचे सिंहासन सोन्याचांदीचे व व रत्नांचे असले तरी त्यावरील गाढी त्यागाची होती. रामाची राज्यपद्धति त्यागावर आधारित होती. रामाचे जीवन हें त्यागी जीवन आहे. जन्मभर राम त्याग करीत आला आहे. योगवासिष्ठासारख्या तत्त्वग्रंथाचा उगम रामाच्या त्यागी वृत्तीसुळे झाला. कैकयीने मागण्यापूर्वी अगदी तरुणपणी राजवैभवाचाच नव्हे तर सर्वस्वाचा त्याग करावा, कारण या जगांत कांहीच अर्थ नाहीं असे वैराग्याच्या विचारांचे वारे त्यांच्या मनांत वाहत होते. निराशेने निर्माण केलेला त्याग फलदायी नसतो, तर दुसऱ्यांच्या मुखासाठी स्वसुशीने केलेल्या त्यागाला चांगली फळे येतात. म्हणून त्यागाचा व्यवहारांत योग्यप्रकारे उपयोग करून लोककल्याण करें साधावें याचें मार्गदर्शन करण्यासाठी योगवासिष्ठ ग्रंथ जन्मास आला. रामाची वृत्ति त्यागी होती व ती तशी होती म्हणूनच एकवचनी, एकपत्नी या गुणांनीं तो महशूर झाला. पित्याच्या वचन-पूर्तीसाठीं रामाने केलेला राज्यत्याग जरी वैयक्तिक स्वरूपाचा असला तरी त्यांत त्याचें त्यागी मनच दिसत नाहीं काय? पुन्हा हा त्याग त्याने आनंदाने केला. भरताला सिंहासन मिळणार म्हणून कांहीं त्याला मत्सर वा वैमनस्य वाटले नाही; नाहींतर आजच्या लोकशाहीत आधीं खुर्च्या सोडायला तयार नाहीत तर लागल्याच तर त्या जागीं जो यैईल त्यावहूल आधीच्याला वैमनस्य वाटत असते व तो पडतो कधीं व आपण उठून तें बसतो कधीं याची त्याला घाई होत असते. रामाचा त्याग उदार होता. निष्काम होता. रावणाला मारून लंका जिंकल्यावर रामाला कां लंकेवर राज्य करतां आले नसते? निदान तेथले वैभव तरी लुटतां आले असतें ना? पण राज्य-बिभीषणाच्या हवाली करून त्यानें मिळालेल्या लंकेचा त्याग केला. त्यागाची अशी उदाहरणे इतिहासांतही मिळतील. मिळत असलेला राजसुकुट नाकारून केवळ मराठी राज्याच्या कल्याणासाठीं व रक्षणासाठीं राजारामाने कार्य केले.

वडिलांच्या वशिल्यानें विजापूर दरबारीं मानाची सरदारकी मिळवून शिवाजीला वैभवांत राहतां कां आले नसते. परंतु मिळं पहाणाऱ्या वैभवाचा त्याग करून त्यानें दृज्याखोऽन्यांतील कष्टमय जीवन पत्करलें. कां? तर मी नव्हे इतर ही भावना मला एकट्याला वैभव नको तर माझ्या सर्व मराठी जनतेला तें मिळालें पाहिजे. अगदीं अलिकडील उदाहरण म्हणजे म. गांधीचे, जन्मभर अनेक गोष्टींचा ते त्याग करीत आले व शेवटीं त्यागाचा परमोच्च बिंदू गाठला. स्वातंत्र्यानंतर भारताचे पहिले राष्ट्रपति होण्याचा मिळत असलेला बहुमान त्यांनी स्वीकारला नाहीं. रामाच्या राज्य करण्याच्या पद्धतींत एकप्रकारचा अलिसपणा होता. सीतेची सुटका झाली. कार्य झालें. मग रामानें लंकेकडे ढुँकूनही पाहिले नाहीं. लोभ नाही की वैयक्तिक लाभाची आशा नाहीं. करायचे ते स्वतःसाठी नव्हे. प्रजेसाठी, राष्ट्रसाठी, धर्मसाठी! मी शेवटीं, राष्ट्र प्रथम. ही रामाची वृत्ति. त्याग, अलिसतता, निष्कामता व 'मी' कडे दुर्लक्ष हे रामाच्या राज्यपद्धतीतील विशेष होत. राज्यकर्त्यांनी त्यागपूर्वक अलिसतता व निष्कामता पाळून मी नव्हे प्रजा या वृत्तीने राज्यकारभार केला तर त्यांचे उदाहरण पाहून प्रजाही त्याच वृत्तीची होईल. व्यक्ति किंवा कुटुंब वा समाज यापेक्षां राष्ट्र अेष्ट आहे हें रामाने आपल्या आचरणाने राज्यकर्ते व प्रजाजन दोघांनाही दाखवून दिले आहे. हा रामकित्ता जर सर्वांनी गिरविला तर रामराज्य सत्यसृष्टींत येईल, अन्यथा नाहीं.

‘साधकाचा आदर्श’

रामावतार

लेखक : डॉ. के. भ. गव्हाणकर

श्रीदाशरथी रामचंद्रप्रभूचा सगुण अवतार हा अनेक दृष्टीनीं सर्व दर्जांच्या मनुष्यांना कित्यासारखा आहे. अवतार देहाच्या मनुष्यादि आकृति पाहून जे ‘महेश्वरत्व’ भाव विसरतात व त्याची अवज्ञा करितात त्यांना परमात्मा ‘मूढ’ अशी बहुमानाची पदवी देतो.

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।
परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ (भ. गी. ९।११)

मानुषीं तनूचा आश्रय घेतल्यामुळे माझा परंभाव (सर्वश्रेष्ठत्व) क सर्वभूतमहेश्वरत्व न जाणता मांझीं अवज्ञा करितात—हा गवळ्याचा पोर, हा दशरथी किशोर इत्यादि स्थूल भावानेच मला पहातात ते मूढ होत; असें भगवान म्हणतात. कोणी वेदान्ती पुरुष रामकृष्णादि अवतार झालेच नाहीत. ती सर्व अध्यात्मरूपकेच आहेत असे म्हणणारे आढळतात. त्यानी वरील एकाच श्लोकाचे मनन केल्यास पुरे. ‘बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन’ ‘यदा यदा हि धर्मस्य ।’ ‘परित्राणाय साधूनां संभवामि युगे—युगे ।’ इत्यादि पुष्कळ वचने आहेत. (भ. गीता) ती सगुणत्वाची स्पष्ट प्रतिपादक आहेत, पण ती त्याच्याच कृपेने कळली पाहिजेत.

तात्पर्य श्रीरामकृष्णादि ही रूपके नसून ते ऐतिहासिक पुरुषच्च होऊन गेले आहेत. मात्र त्यानी केलेल्या दिव्य लीला कर्मानी आम्ही कोणता बोध घ्यावयाचा, त्यांच्या चरित्र श्रवणाने कसा फायदा घ्यावयाचा हे आम्ही आमच्या विचाराने ठरवावयाचे आहे.

अवतारिकांचे पवित्र आचरण । तें सर्वदा अध्यात्मविचारालागुन ।

सम्मत असते सगुणनिर्गुण । उभयात्मक वर्तन जयाचे ।

सगुण चरित्र कानीं एकतां । तत्काळ मिळे शांति चित्ता ।

सुसुक्षुजनांकारणे तत्वतां । निर्गुण लक्ष्यार्था विचारावे ॥

(श्रीसिद्धार्थ कथामृत)

थोडक्यांत त्यांची ओळख झाली तरच खरा परमार्थ साधतां येईल.

ओळख झाल्यावर आवड व आवडींत आनंद, जीवाला आनंदाची जरूरी, आनंदाला जीवनाची, जीवनाला प्रियता आधार व प्रियता स्वयंसिद्ध आहे. ही प्रत्यक्षता, हे प्रत्यक्ष दर्शन असो.

गंगेचा शीतल प्रवाह झुक्झुक वहात आह. सभोवार हिरवीगार वन-राजी शोभत होती. श्रीवालिमकीच्या पवित्र आश्रमांत सीतामाई एकत्या बसल्या होत्या. श्री रामरायाच्या आठवणीने त्यांचं हृदय घडीघडीला पाझरत होते, इतक्यात बाहेरून मधुर ध्वनी कानीं पडला. सीतामाई पहातात न पहातात तोंच कुशलवांनी धांवत येऊन गळ्यास मिळ्या मारल्या. “आई, आज आम्ही केवढी मौज धरून आणली म्हणून सांगू! त्यांत एक शेपट्यासुद्धा आहे.” सीतामाईना प्रथम कांहीं उमगले नाहीं, परंतु नंतर मात्र शंका आली. त्या आश्रमात नित्य श्रीरामायणाचा अभ्यास वाल्मीकी लव आणि कुश यांचेकडून करवीत होते. आणि रामरायाच्या भेटीचे दिवस तर आले होते! “कुठे आहे रे ती मौज” आईचे शब्द ऐकून ते दोघेही धांवत बाहेर आले. थोड्याच वेळांत कोणातरी दोघां व्यक्तींना ते बांधून आणीत आहेत असें सीतामाईनी पाहिले. त्या दोन व्यक्ति म्हणजे श्रीरामराय आणि श्रीलक्ष्मण आहेत असें पाहिल्यावर सीतामाईची धांदल उडाली, त्या पंचारती घेऊन धांवत आल्या. लवकुशांना कांहींच कळेना. “बाळानो! अरे हे तुमचे वडील.” सीतामाईच्या नेत्रांतून अश्रू वाढू लागले. रामरायाना बंधनातून मुक्त करून आश्रमांत आणून आसनावर बसविले व त्यांची पूजा केली. लवकुशांना आपले हेच वडील कळल्यावर—ओळख पटल्यावर दोघेही रामरायाच्या मांडीवर चढून अंगास बिलगले व अगदीं पुरातन ओळखीप्रमाणे गुजगोष्टी करू लागले. रामरायांना ओळखले नव्हते तेव्हां त्यांच्याशी युद्ध

केले पण ओळख पटतांच सलगीने लाडीगोडी करूं लागले. ! रामरायास त्यानी प्रत्यक्ष पाहिले होते परंतु ओळख पटाकयास सीतामाईचे शब्द लागले. सीतामाईच्या शब्दांनी त्यांना जीवनाधार भेटला !

वाचकहो ! आपल्या प्रत्येकाच्या जीवनांत असेंच घडत आहे. आपले जीवित हे प्रभूच्या अंकावर नाचत बागडत आहे. निद्रा असो, जागृती असो स्वप्न असो, तो प्रभू सदय पित्याप्रमाणे आपल्या मानेखाली हात घालून प्रियदृष्टीने अवलोकन करीत आहे. परंतु जोपर्यंत आपणांस त्याची ओळख पटली नाही तोपर्यंत प्रभूविषयी आपलेपणा व आदर वाटत नाही. परंतु संतवचनानी कां ओळख पटली कीं जीविताचा केवढा पालट होतो. जिथे अंधार तेणेच प्रकाश, जिथे निष्ठुरता तेणेच प्रेमोर्मि, जिथे परकेपणा तेणेच स्नेहवत्सलता, जिथे सूक्ष्मता तेणेच रमणीयता भेटतात, संतांची वचने हीच खरी आस वार्ये, ओळख पटली कीं संबंध सृष्टी पटते. असो.

आतां दाशरथी रामाच्या अवताराविषयीं सांगणे व त्याच्या सगुण क्रियेवस्तुन बोध घेणे आहे. तो पित्राज्ञापालक उत्तम पुत्र, धर्मपत्नीवर 'निर्विषय' प्रेम करणारा, उत्तम पति. कृतज्ञतापूर्वक उपकार करणारा, उत्तम मित्र, सहोदरांशी उत्कट श्रीतीने बागणारा, उत्तम बंधु, सेवक जनांवर योग्य अनुग्रह करणारा, उत्तम स्वामी, प्रजेच्या संतोषार्थ व कल्याणार्थ अत्यंत स्वार्थत्याग करणारा उत्तम राजा, स्वकीय-परकीय व उच्च नीच भाव न ठेवता योग्य न्याय देणारा उत्तम न्यायाधीश, आत्मविश्वासपूर्वक निधङ्या छातीने लढणारा उत्तम वीर, परकी राज्य स्वपराक्रमाने जिंकून स्वकीय झाले असतां त्याचा अभिलाष न धरितां शत्रूच्या वंशजास ते देणारा उत्तम दानशूर. याचप्रमाणे ब्राह्मणाची योग्यता जाणून त्याचे योग्य परिपालन करणारा उत्तम ब्राह्मणभक्त, उत्तम सत्यवक्ता, उत्तम ब्रह्मचारी (एकपत्नी व्रत) उत्तम धर्मज्ञ, उत्तम गुरुभक्त, अशा किती उत्तम गुणांचे म्हणून त्याचे वर्णन करावे. मति अगदी कुंठित होऊन जाते. ! तो श्रीराम साधकाचा केवळ 'आदर्श' होय. ह्या आदर्शात प्रत्येक साधकाने आपले रूप पहावे व कोठे व्यंग आहे ते ओळखावे. असें केले तरच तो खरा 'साधक' होईल, नसल्यास 'मुसुक्षु' होण्यासही ते पाच नाही असें समजावे.

सत्यवचन और लीनता, परस्ती मातृसमान ।
ये बानीसे राम न मिले, तो तुलसीदास जमान ॥

आपण आपल्याच आवडीची पूजा करतो. देवाची आवड कोण विचारतो ! श्रीरामाच्या हृदयांत घुसून तुलसीदासानी रामाची आवड हुडकून काढून ती जगाला वरील दोहऱ्याने दाखवून दिली. श्रीरामाची भक्ति तुमच्यावर जेणेकरून बसेल असे अगदी निजाचें साधन तुम्हाला म्हणजे सत्साधक जीवांना त्यानीं सांगून सोडले. हे साधन न करितां रामाची पुष्कळशी देखोदेखी भक्ति केली तर त्याने राम प्रसन्न होणार नाहीं. “नम्र झाला भूतां । नेणे कोङिले अनंता !” या तत्वाप्रमाणे लीनतेने-विनयानें वागेल, परस्तीचें वैषयिक दृष्टीने मुखावलोकनही करणार नाहीं, मग स्पर्श संभाषण कोठून ? याप्रमाणे जो राहील त्याला रामप्राप्ति होईल, यांत बिलकुल संशय नाहीं.

राम सापडावयाचा नसून सापडलेला आहे. हृदयामध्ये मी रामू असतां ! जीवाचे जीवावरचे जें निरुपचार प्रेम अपरंपार प्रेम, त्या प्रेमाचा कळोळ तो श्रीराम श्रीविठ्ठल श्रीसाई होय. लग्न होण्यापूर्वी अमुक पति आहे हे ठाऊक नसणारी मुलगी पतीची व्यापकरूपात म्हणजे शोधणाऱ्या रूपांत उपासना करूं शकेल. त्यांतला एक निश्चित झाल्यावर त्या पतींत सर्व विश्व पाहूं शकेल. त्याचप्रमाणे इतर साधक देव आहे कां ? असला तर तो अनुभवांत यावयाचा आहे या अवस्थेत असतात. जीवीचाच, प्रेमभावाचा श्रीराम-साई निश्चित लग्न लागलेला असा असतो. ‘वरकड देव येती जाती । हा तव जन्मासांगाती ॥ जीवीचा बिज्ञाला । कृपेचा कोंवळा । प्रेमाचा पुतळा । आणि विश्वाला चाला (चलन) । लावणारा श्रीराम साई होय.

शिरडी-वृत्त

मे १९७०

या महिन्यात श्रीरामनवमीउत्सव आल्यासुळे भक्तांची गर्दी बरीच होती. उन्हाळाही यंदा प्रखर आहे. कांहीं कलाकारांनी श्रीपुढे हजेरी दिली ती खालीलप्रमाणे.

कीर्तन

श्री. ह. भ. प. विठ्ठल बुवा हरिभाऊ उल्हे अमरावती (विर्दम) संस्थानगवई मराठे यांचीं कीर्तने नेहमीं प्रमाणे झालीं.

गायन भजन

श्री. जयवंत बाळकृष्ण कुलकर्णी विलेपारले (मुंबई)

सौ. कमलाबाई जयवंतराव मिरिकर पुणे.

गुढीपाडवा नवीन वर्षारंभ

ध्वजारोपण गावांतून श्रीचे रथाची मिरवणूक सायंकाळी. रात्रौ हरिकीर्तन.

लोकनाट्य

श्री. कै. तुकाराम खेडकरसह पांडुरंग सुळे मांजरवाडीकर मु. मांजरवाडी जि. पुणे यांचे फडांतील कलाकारांनी श्रीचे समोर हजेरी दिली.

(श्रीरामनवमी उत्सव अहवाल निराळा दिला आहे.)

शिर्डी हवापाणी

शिर्डीस हल्दीं कडाक्याचा उन्हाळा आहे. रात्रौ गारवा असते. रोगराई कांहीं नाहीं.

Books published and sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	„	(हिंदी) श्री. ठाकूर	५-५०
(३)	„	(गुजराथी) श्री. सोमपुरा	४-००
(४)	„	(इंग्रजी) Shri Gunaji	५-२५
(५)	„	(Kannad) N. S. Anantha Raum	६-००
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality-by Pradhan		१-५०
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality (Telugu)		१-००
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-७५
(९)	साईबाबा-अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोंड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना	(मराठी) श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	„	(गुजराथी लिपीत) श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्री रुद्राध्याय ११ वा	(मराठी) श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	कीर्तन पंचक	(मराठी) श्री. देव	१-५०
(१५)	शीलधी	(मराठी) डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

व्ही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 P. and 50 P. for No. 1. Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, 804 B Dadar, Bombay 14.